

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

ФАКУЛЬТЕТ КУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Кафедра музейно-туристичної діяльності

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ТУРИЗМУ ТА СФЕРИ ГОСТИННОСТІ ЯК
ЧИННИКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ**

здобувача вищої освіти другого (магістерського) рівня

зі спеціальності 242 Туризм і рекреація

освітньо-професійної програми «Туризмознавство»

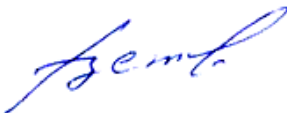
ЯКИМЕНКО-ТЕРЕЩЕНКО НАТАЛІЇ ВАСИЛІВНИ

Допущено до захисту:
завідувач музейно-туристичної діяльності,
доктор культурології, доцент

Анатолій ЩЕРБАНЬ

Науковий керівник:
д.держ. упр., професор

Віктор СТЕПАНОВ

Харків – 2024

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

Факультет культурології та соціальних комунікацій
Кафедра музейно-туристичної діяльності
Освітній ступінь «Магістр»
Спеціальність 242 «Туризм і рекреація»
Освітньо-професійна програма «Туризмознавство»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри музейно-туристичної
діяльності, доктор культурології, доцент
Анатолій ЩЕРБАНЬ

« 25 » грудня _____ 2023 року

ЗАВДАННЯ

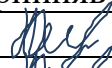

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ

Якименко-Терещенко Наталії Василівні

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: «Трансформація туризму та сфери гостинності як чинника сталого розвитку в Україні», керівник роботи: Степанов Віктор Юрійович, д.держ.упр., проф. кафедри музейно-туристичної діяльності, затверджені наказом ХДАК від «__» листопада 2023 року №.
2. Строк подання студентом роботи «__» грудня 2023 р.
3. Вихідні дані до роботи: Законодавство України, теоретичні та практичні розробки вітчизняних та зарубіжних авторів за темою роботи, періодичні видання, довідкова інформація з офіційних інтернет-сторінок вітчизняних та зарубіжних туристсько-екскурсійних фірм.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): Розділ 1. Теоретичні засади сталого розвитку в туризмі і сфері гостинності. Розділ 2. Світовий та вітчизняний досвід впровадження принципів сталості в туристичну галузь та сферу гостинності. Розділ 3. Інтеграція цілей сталого розвитку в процес функціонування туристичних дестинацій та підприємств сфери гостинності.
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): робота містить 30 рисунків, 7 таблиць..

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада керівника	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	проф. Степанов В. Ю.		
Розділ 2	проф. Степанов В. Ю.		
Розділ 3	проф. Степанов В. Ю.		

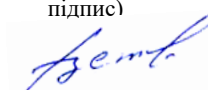
7. Дата видачі завдання «__» _____ 2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми і подача на кафедру заяви на ім'я завідувача кафедри про обрання теми кваліфікаційної роботи	10.11.2023р	виконано
2.	Оформлення бланку завдання	20.11. 2023р	виконано
3.	Подача керівнику розгорнутого плану кваліфікаційної роботи	22.11. 2023р	виконано
4.	Написання теоретичної частини роботи	10.12.2023р	виконано
5.	Написання аналітичної частини роботи	20.12.2023р	виконано
6.	Написання рекомендаційної частини роботи	30.12.2023р	виконано
7.	Написання вступу та висновків до кваліфікаційної роботи, їх узгодження з керівником	05.01.2024р	виконано
8.	Подання чорнового варіанту всієї роботи керівнику	06.01.2024р	виконано
9.	Перевірка на плагіат	09.01.2024р	виконано
10.	Подача кваліфікаційної роботи на кафедру з відгуком наукового керівника та рецензією, а також рекомендацією до її захисту	10.01.2024р	виконано

Студент Наталія ЯКИМЕНКО-ТЕРЕЩЕНКО
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Віктор СТЕПАНОВ
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Робота містить: 82 с., 30 рис., 7 табл., 50 джерел.

Об'єктом дослідження є процеси забезпечення сталого розвитку туризму і сфери гостинності.

Предметом дослідження є теоретичні засади сталого розвитку туризму і сфери гостинності та практичні рекомендації щодо забезпечення сталості туристичної дестинації через розвиток сільського туризму.

Мета дослідження: аналіз теоретичних і практичних аспектів забезпечення сталості туризму та сфери гостинності; розробка практичних рекомендацій щодо забезпечення сталості туристичної дестинації через розвиток сільського туризму на основі стратегічного партнерства та диверсифікації туристичного продукту.

Методи дослідження: вивчення та аналіз літературних джерел і результатів діяльності; спостереження; порівняння; узагальнення; систематизація, експертні методи, метод стратегічного планування.

У роботі визначено концептуальні підходи до визначення сутності поняття «сталий розвиток», проаналізовано вплив сталого туризму на розвиток дестинацій, вивчено підходи до забезпечення сталості в сфері гостинності. Проаналізовано світові та європейські практики стійкого туризму та досліджено значення сільського туризму в процесах забезпечення сталого розвитку території; розроблено рекомендації щодо застосування інтеграційного підходу до забезпечення сталості туристичної дестинації; розроблено бізнес-модель розвитку сільського туризму в с. Височинівка Зміївської міської громади; запропоновано шляхи впровадження та поширення сталих екологічних практик в процесі діяльності сільської садиби.

Наукова новизна полягає у вдосконаленні підходів до забезпечення сталості туристичної дестинації через розвиток сільського туризму на основі стратегічного партнерства та диверсифікації туристичного продукту.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання у практичній діяльності сільських садиб.

Ключові слова: сталий розвиток, сталий туризм, стратегічне партнерство, сільський туризм, туристична дестинація, сфера гостинності, бізнес-модель.

ABSTRACT

The qualifying paper contains: 82 pages, 30 figures, 7 tables, 50 sources.

The object of the study is processes of ensuring the sustainable development of tourism and hospitality.

The subject of the study is theoretical foundations for sustainable development of tourism and hospitality; practical recommendations for ensuring the sustainability of a tourist destination through the development of rural tourism.

The purpose of the study: analysis of theoretical and practical aspects of ensuring the sustainability of tourism and hospitality; development of practical recommendations to ensure the sustainability of a tourist destination through the development of rural tourism based on strategic partnerships and diversification of the tourism product.

Research methods: study and analysis of literary sources and activity results; observation; comparison; generalization; systematization, expert methods, strategic planning method.

The paper explores the conceptual approaches to defining the essence of the concept of “sustainable development” have been identified, the impact of sustainable tourism on the development of destinations has been analyzed, and approaches to ensuring consistency in the hospitality industry have been studied. World and European practices of sustainable tourism are analyzed and the importance of rural tourism in the processes of ensuring sustainable development of the territory is explored; recommendations have been developed for the application of an integration approach to ensuring the sustainability of a tourist destination; a business model for the development of rural tourism in the village has been developed. Vysochinovka Zmievskaia city community; ways to introduce and disseminate sustainable environmental practices into the processes of rural house activities are proposed..

The scientific novelty lies in improving approaches to ensuring the sustainability of a tourist destination through the development of rural tourism based on strategic partnership and diversification of the tourist product.

The practical significance lies in the possibility of their use in the practical activities of rural estates..

Keywords: sustainable development, sustainable tourism, strategic partnership, rural tourism, tourist destination, hospitality industry, business model.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ТУРИЗМІ І СФЕРІ ГОСТИННОСТІ.....	10
1.1. Концептуальні підходи до визначення сутності поняття «сталий розвиток».....	10
1.2. Сталий туризм та розвиток дестинацій	17
1.3. Сталість в сфері гостинності.....	27
РОЗДІЛ 2. СВІТОВИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПІВ СТАЛОСТІ В ТУРИСТИЧНУ ГАЛУЗЬ ТА СФЕРУ ГОСТИННОСТІ.....	31
2.1. Аналіз практик стійкого туризму: світовий та європейський досвід ..	31
2.2. Сільський туризм як складова сталого розвитку території	45
РОЗДІЛ 3. ІНТЕГРАЦІЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ПРОЦЕС ФУНКЦІОНУВАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ ТА ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ГОСТИННОСТІ.....	55
3.1. Інтеграційний підхід до забезпечення сталості туристичної дестинації.....	55
3.2. Бізнес-модель розвитку сільського туризму в с. Височинівка Зміївської міської громади	59
3.3. Впровадження сталих екологічних практик в процесі діяльності сільської садиби як основна складова її конкурентоспроможності	69
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	78

ВСТУП

Актуальність дослідження. За останні роки сталий розвиток став головним глобальним викликом і поступово змінив багато сфер як економічних, так і соціальних. У звіті Accenture за 2021 рік «Life Reimagined: Mapping the motivations that matter for today's consumers», 50% із 22000 опитаних споживачів у всьому світі сказали, що вони переосмислили свої цінності та тепер приймають рішення про покупку ґрунтуючись не тільки на факторах ціни та якості. Так, 66% опитаних зазначили, що очікують, що бренди візьмуть на себе більше відповідальності за те, щоб мотивувати їх жити за їхніми сталими цінностями; 65% визначили, що їх приваблюють бренди, які постачають послуги високоетичними способами; 65% споживачів приваблюють екологічно чисті бренди.

Аналіз досліджень і публікацій. Розглядом проблем сталого туризму займалися Чорний О., Осітнянко Д. О., Примак Т. Ю., Чайка Т. Ю., Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Булавка О.Г., Тищук І. В. та ін. Механізми розвитку сільського туризму досліджували Баштовий М.Г., Гапоненко Г. І., Коваль О., Парфіненко А. Ю., Шамара І. М. та ін. Але, незважаючи на значний обсяг наявних теоретичних і практичних напрацювань, потребує подальшого вдосконалення питання забезпечення сталості туристичної дестинації через розвиток сільського туризму на основі стратегічного партнерства та диверсифікації туристичного продукту.

Об'єктом дослідження є процеси забезпечення сталого розвитку туризму і сфери гостинності.

Предметом дослідження є теоретичні засади сталого розвитку туризму і сфери гостинності та практичні рекомендації щодо забезпечення сталості туристичної дестинації через розвиток сільського туризму.

Метою дослідження є аналіз теоретичних і практичних аспектів забезпечення сталості туризму та сфери гостинності; розробка практичних рекомендацій щодо забезпечення сталості туристичної дестинації через

розвиток сільського туризму на основі стратегічного партнерства та диверсифікації туристичного продукту.

Завдання:

- визначити концептуальні підходи до сутності поняття «сталий розвиток»;
- проаналізувати вплив сталого туризму на розвиток DESTИНАЦІЙ;
- вивчити підходи до забезпечення сталості в сфері гостинності;
- проаналізувати світові та європейські практики стійкого туризму;
- дослідити значення сільського туризму в процесах забезпечення сталого розвитку території;
- розробити рекомендації щодо застосування інтеграційного підходу до забезпечення сталості туристичної DESTИНАЦІЙ;
- розробити бізнес-модель розвитку сільського туризму в с. Височинівка Зміївської міської громади;
- запропонувати шляхи впровадження та поширення сталих екологічних практик в процесі діяльності сільської садиби.

Методи дослідження: вивчення та аналіз літературних джерел і результатів діяльності; спостереження; порівняння; узагальнення; систематизація, експертні методи, метод стратегічного планування.

Інформаційна база дослідження: законодавство України, теоретичні та практичні розробки вітчизняних та зарубіжних авторів за темою роботи, періодичні видання, довідкова інформація з офіційних інтернет-сторінок вітчизняних та зарубіжних організацій в галузі сталого та сільського туризму.

Наукова новизна полягає у вдосконаленні підходів до забезпечення сталості туристичної DESTИНАЦІЙ через розвиток сільського туризму на основі стратегічного партнерства та диверсифікації туристичного продукту.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання у практичній діяльності сільських садиб.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Основні результати досліджень оприлюднені шляхом публікації наукової статті у фаховому виданні та доповіді на конференції:

Якименко-Терещенко Н. В., Холодок В.Д. Стійкий туризм та розвиток *Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди* (28 лютого - 1 березня 2023 р., м. Харків) / за заг. ред. Муромцевої Ю. І. Харків: ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2023. С. 333-335.

Якименко-Терещенко Н. В. Концепція стійкого розвитку у сфері гостинності. *Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. молодих учених, 20–21 квітня 2023 р. У 2 ч. Ч. 2 /* За ред. Н. Рябухи та ін. Харків : ХДАК, 2023. С. 249-251.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ТУРИЗМІ І СФЕРІ ГОСТИННОСТІ

1.1. Концептуальні підходи до визначення сутності поняття «сталий розвиток»

Парадигмою ХХ - початку ХХІ сторіччя став стійкий розвиток, що привертає увагу багатьох представників різних наукових напрямків. Це обумовлено тим, що стійкий розвиток окреслює глобальні проблеми економічного, екологічного та соціального характеру, пропонує механізми їх вирішення. Стійкий розвиток стосується не тільки захисту довкілля, енергоефективності і зелених технологій, його завдання гармонізація економічного, екологічного та соціального розвитку людства.

Слід відзначити зацікавленість економістів, соціологів, політологів та юристів у дослідженні різних вимірів стійкого розвитку. Це породжує значну кількість підходів щодо розуміння концепції стійкого розвитку, а отже і значну кількість відповідних дефініцій цього поняття.

Сутність «сталого розвитку» передбачає певну суперечність, оскільки містить у собі два поняття: власне сталість (від англ. «sustainable» – стійкий) і розвиток («development» – покращення, еволюція). Протириччя полягає в тому, що сам розвиток означає зміну, а сталість – стабільність, тобто незмінність визначеного стану системи.

Всесвітня комісія з довкілля та розвитку (1987 р.) вперше застосувала термін «стійкий розвиток» у 1987 р. Під ним запропоновано розуміти розвиток суспільства, за якого задоволення потреб сучасних поколінь не має ставити під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби [1].

Стійкий розвиток – це всеосяжна людиноцентриська концепція, яка спрямована на покращення рівня життя в рамках тривалої здатності екосистеми

задовольняти всі людські потреби. Стійкий розвиток є основою для вирішення ключових глобальних проблем сучасності [2].

Основні трактування сутності поняття «сталий розвиток» визначено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1 – Дефініції поняття «стійкий розвиток»

Автор	Зміст поняття
Трегобчук В.М. [5]	Сталий розвиток – це економічне зростання, за допомогою якого ефективно розв’язуються найважливіші проблеми життєзабезпечення суспільства без виснаження, деградації та забруднення довкілля.
Васильєва О. І., Васильєва Н. В. [6]	Сталий розвиток — це регульований процес гармонізації соціальних, економічних і екологічних складових продуктивних сил, спрямованих на використання, збереження та поетапне відновлення цілісності природного середовища, створення можливостей та досягнення високої якості життя людей.
Андрієва Н., Карпенко Г. [7]	Сталий розвиток еколого-економічної системи є здатністю цієї системи витримувати зміни, створені зовнішніми і внутрішніми впливами в економічних та екологічних підсистемах, а також здатність збереження визначеної динамічної рівноваги.
Алілуйко А. М., Березька К. М., Г. Р. Генсерук Г. Р. [8]	Сталий розвиток – це такий розвиток економічної, політичної, соціальної та екологічної сфер з притаманною їм внутрішньою характеристикою прагнення до рівноваги та скорочення диспаритету, що забезпечує збалансування, поступальний рух регіону, наслідком чого має стати поліпшення життя людей. Саме такий розвиток не виснажуватиме природні та людські ресурси, дасть можливість задовольнити елементарні потреби всіх людей, можливість реалізувати свої надії на благополучне життя.
Подлепіна П. О. [14]	Сталий розвиток – це наукова категорія, у центрі якої є соціально відповідальна людина, економічна діяльність якої здійснюється на принципах справедливого розподілу її результатів, збереження довкілля і його ресурсів для майбутніх поколінь та гуманістичної орієнтації.

Концептуальні підходи до визначення стійкості розвитку підприємства включають [3]:

- прагматичний підхід (організаційна, ринкова і виробнича стійкість);
- структурно-системний підхід (диференціація стійкості на макро-, мікро- та мезорівнях, що дає можливість врахувати синхронізованість зовнішнього та внутрішнього середовища організації);
- фінансово-орієнтований підхід (зосередження уваги системи управління стійким розвитком на фінансовій стійкості підприємства та визначення його вартості, враховуючи позиції на ринку);
- триєдиний підхід (поєднання економічної, екологічної та соціальної складових. Забезпечення стійкості за рахунок одночасності економічного росту, врахування інтересів стейкхолдерів та дотримання екологічних норм).

Фундамент сучасної теорії стійкого розвитку формують три основні школи:

1) Школа стаціонарної економіки (еко-футуристи, еко-капіталісти і екологічні економісти), основна ідея якої - можливість забезпечення добробуту без постійного зростання споживання. Явища господарського життя можуть бути іноді більш менш екологічно стійкими і немовби наближатися до статичного стану, але вони ніколи не бувають у такому стані;

2) Французька школа де-зростання та група вчених Римського клубу, основна ідея якої - стратегія «нульового зростання» та припущення щодо реконструкції ринкових відносин, коли розвиток є насамперед якісним (технології, інтелект, навички та здібності тощо), а не кількісним;

3) Школа про-зростання, основна ідея якої - фіскальне регулювання може бути інструментом тиску на промисловість з метою поліпшення стану навколишнього середовища [4].

Основні положення сучасної теорії стійкого розвитку за напрямками включають:

- ефективне використання ресурсів та відтворення потенціалу підприємства (перехід від екстенсивного до інтенсивного шляху розвитку за

умов дотримання якісного зростання та динамічного розвитку; зміна підходів до управління ресурсами в частині ресурсозбереження та оцінки ефективності використання ресурсів; перегляд політики забезпечення економічної безпеки підприємства в контексті ресурсозбереження та ресурсозабезпечення);

- розробка ресурсозберігаючих технологій (включення ресурсозберігаючих технологій в інноваційну та маркетингову політику підприємства, підвищення економіко-технологічного потенціалу; розподіл ресурсів у розрізі складових стійкого розвитку (соціальні, природні, економічні) та перегляд системи регулювання їхнього використання; оцінка існуючих і потенційних ресурсозберігаючих технологій);

- забезпечення рентабельності та економічного зростання без збитку для довкілля (удосконалення системи екологічного моніторингу та виробничого процесу з метою забезпечення екологічної безпеки підприємства; упровадження систем екологізації виробничої діяльності; модернізація природоохоронної інфраструктури; упровадження загальноприйнятих екологічних стандартів);

- зростання екологічної свідомості (вивчення шляхів вибору раціональних способів виробництва матеріальних благ в умовах обмежених природних ресурсів, необмежених потреб і нестабільних (динамічних) умов природного життєвого довкілля) [5].

Як бачимо в дослідженнях науковців зустрічається як поняття «сталий розвиток», так і «стійкий розвиток». Перше, вважаємо потрібно застосовувати щодо розвитку на мезо- та макрорівнях, а друге – щодо розвитку підприємств).

Цілі сталого розвитку ООН (ЦСР) – це цілі глобального розвитку, які були прийняті в 2015 році. Усі країни погодилися працювати над їх досягненням до 2030 року (рисунок 1.1) [9]. Усі 17 цілей взаємопов'язані, тобто успіх в одній впливає на успіх інших.

Результати досягнення цілей розвитку для України та країн Європи (в порівнянні) наведено на рисунках 1.2-1.4.

Рисунок 1.1 – Сімнадцять цілей сталого розвитку

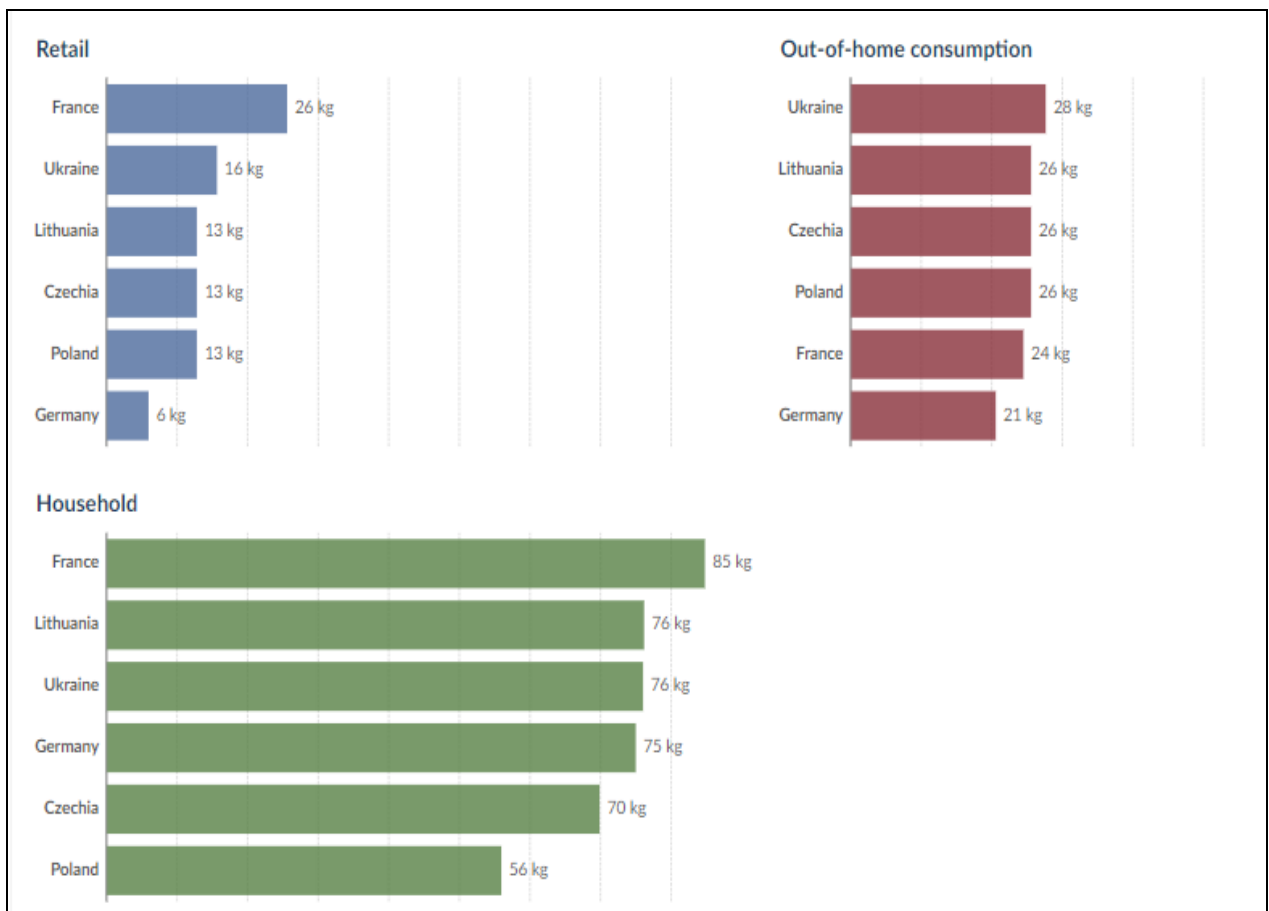

Рисунок 1.2 – Кількість харчових відходів на душу населення за 2021 р., кг

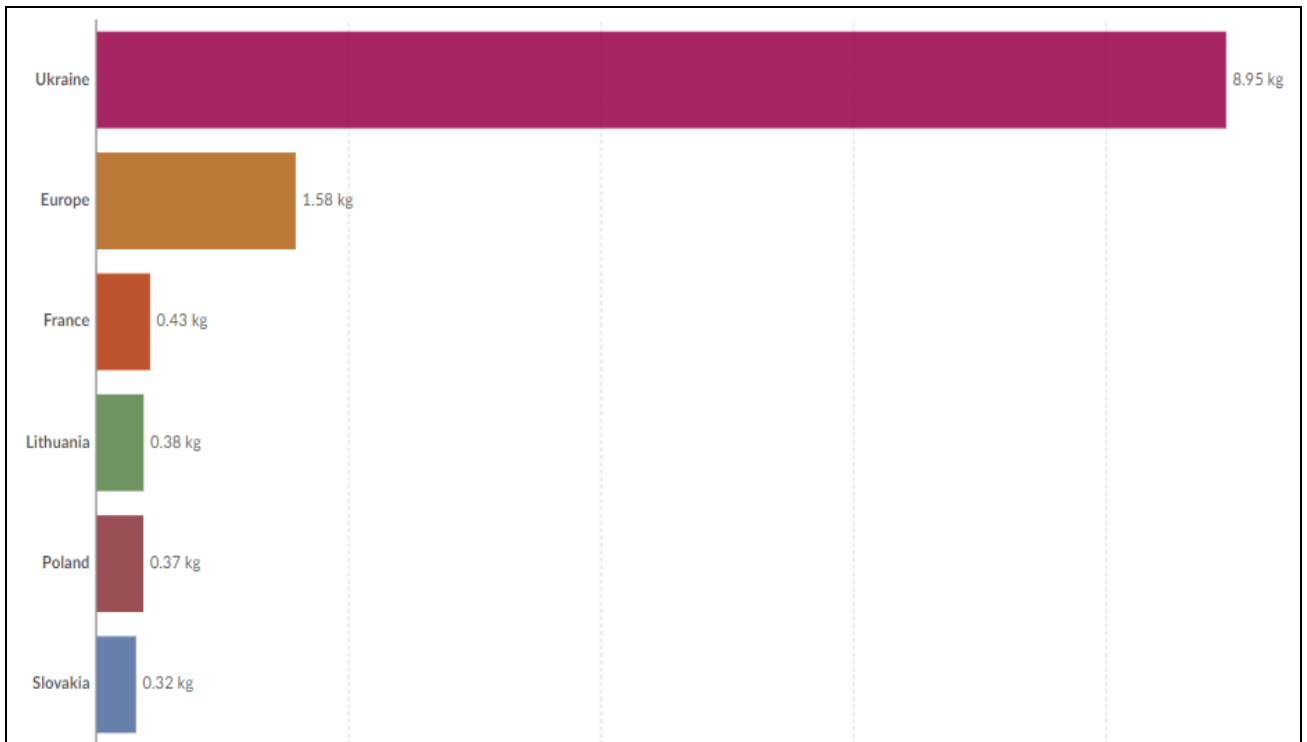

Рисунок 1.3 – Неправильне використання пластикових відходів на душу населення за 2021 рік, кг

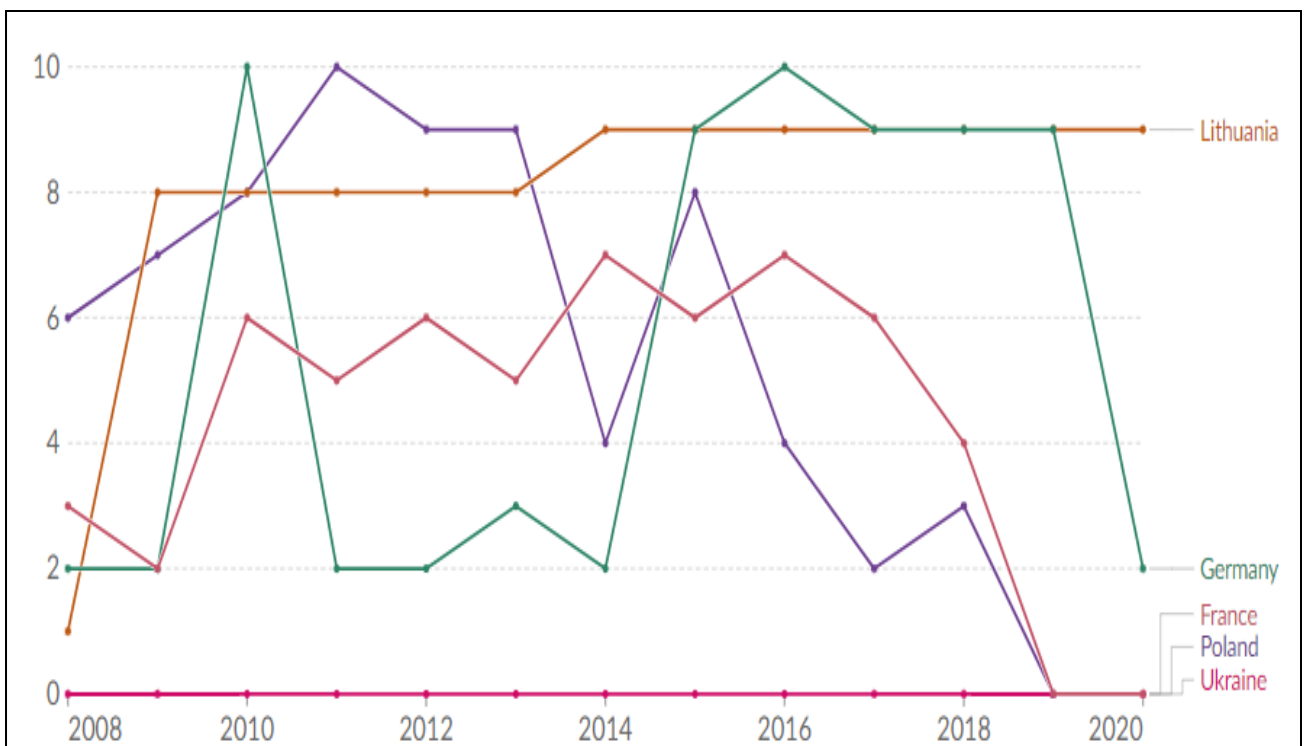

Рисунок 1.4 – Моніторинг сталого туризму за 2008-2021 рр.(кількість впроваджених таблиць в системі еколого-економічного обліку)

В Україні діє Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [11]. Цілі сталого розвитку України включають:

- 1) подолання бідності;
- 2) подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства;
- 3) забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці;
- 4) забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх;
- 5) забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат;
- 6) забезпечення доступності та сталого управління водними ресурсами та санітарією;
- 7) забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх;
- 8) сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх;
- 9) створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям;
- 10) скорочення нерівності;
- 11) забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів;
- 12) забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва;
- 13) вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками;
- 14) збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку;
- 15) захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному

використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття;

16) сприяння побудові миролюбного і відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях;

17) зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках глобального партнерства в інтересах сталого розвитку.

1.2. Сталий туризм та розвиток дестинацій

За останні п'ятдесят років туризм став одним із найбільших секторів економіки в усьому світі. В середньому частка туризму в загальному ВВП у 2021 році склала: у Європі - 2,87 %, в цілому у світі – 2,54 % (рис. 1.5). В попередні періоди частка була більшої, що обумовлено низкою зовнішніх факторів, які негативно вплинули на туризм в останні роки.

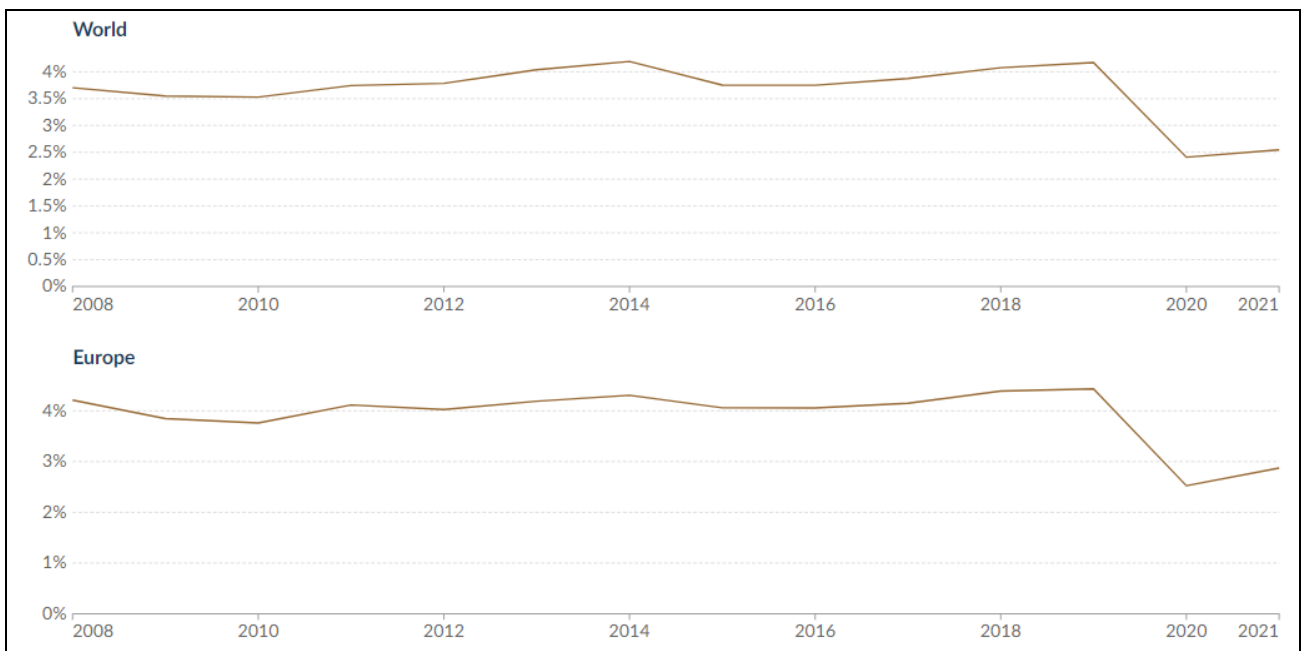
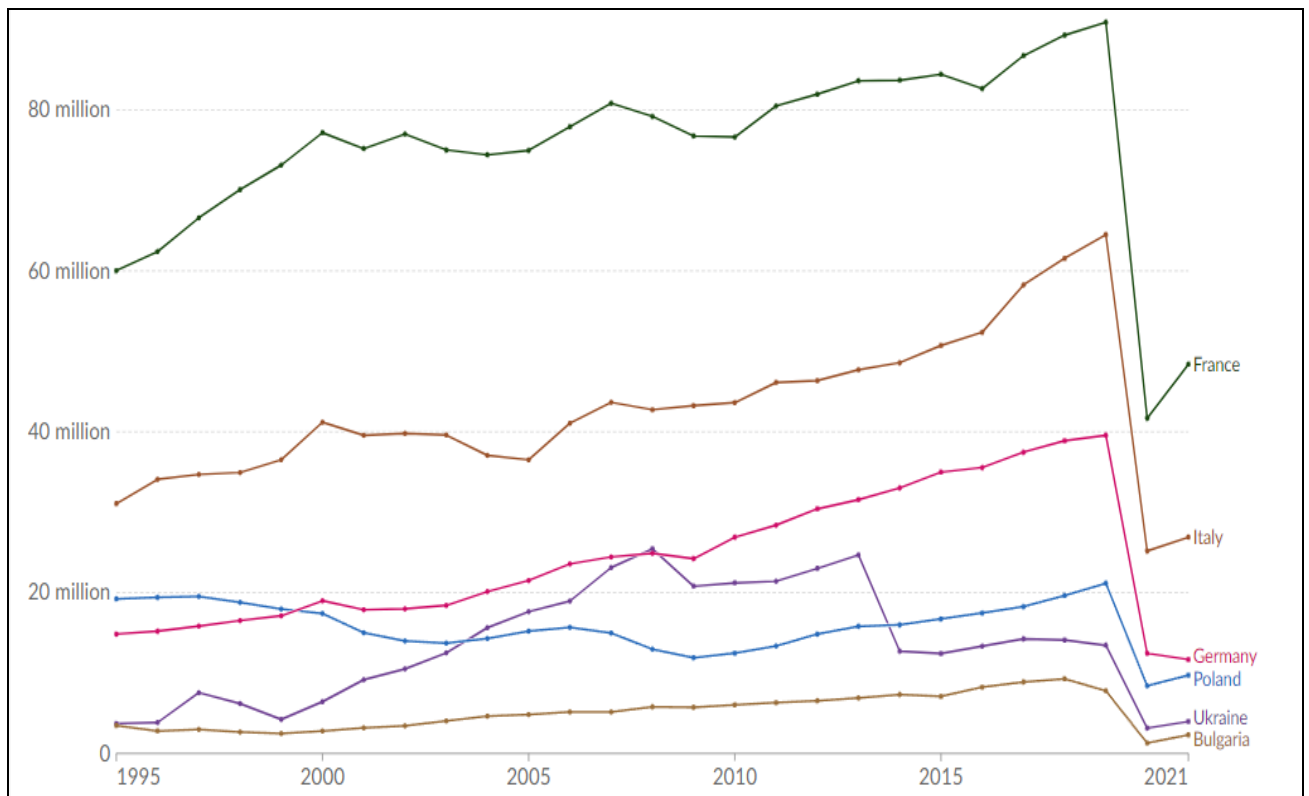

Рисунок 1.5 – Частка туризму в загальному ВВП за період 2008-2021 рр.

2019 рік		2020 рік		2021 рік	
■ Франція	90,91 мільйона	■ Франція	41,68 мільйона	■ Франція	48,40 млн
■ Італія	64,51 мільйона	■ Італія	25,19 млн	■ Італія	26,89 млн
■ Німеччина	39,56 млн	■ Німеччина	12,45 млн	■ Німеччина	11,69 млн
■ Польща	21,16 млн	■ Польща	8,42 мільйона	■ Польща	9,72 мільйона
■ Україна	13,44 мільйона	■ Україна	3,14 мільйона	■ Україна	3,97 мільйона
■ Болгарія	7,78 мільйона	■ Болгарія	1,29 мільйона	■ Болгарія	2,30 мільйона

Рисунок 1.6 – Міжнародні туристичні поїздки за період 1995-2021 рр.

Туризм – одна з основних галузей, що впливає на загальний стан і тенденції світової економіки (рис.1.7).

Потенційні вигоди від туризму включають (рис. 1.8):

- 1) диверсифікація економічної діяльності;
- 2) збільшення доходу місцевих громад;
- 3) можливості працевлаштування, потенціал для кваліфікованих робочих місць з високою доданою вартістю;
- 4) мультиплікаційні ефекти, що стимулюють зростання в інших секторах економіки;
- 5) поліпшення виробництва шляхом передачі технологій;

- 6) зменшення просторової та соціальної нерівності;
- 7) розвиток інфраструктури;
- 8) фінансування охорони природи;
- 9) стимул до збереження та відновлення природних і культурних цінностей, у тому числі традиційних знань;
- 10) сприяння культурному обміну та миру;
- 11) підвищення соціальної та екологічної свідомості;
- 12) відпочинок, внесок у добробут людей.

Рисунок 1.7 - Напрями впливу туризму на інші галузі економіки

Рисунок 1.8 - Соціально-економічне значення розвитку туризму

За наявності потенційних вигід від туризму слід визначити можливий негативний вплив на природні ресурси та соціально-економічну сферу дестинацій, серед яких:

- пряме використання природних ресурсів туристами (вода, енергія тощо): споживання води туристом у відпустці може в 10-100 разів перевищувати споживання води місцевими мешканцями, що спричиняє серйозні проблеми в посушливих і напівпосушливих районах;
- використання земель для розміщення, транспорту та будівництва іншої інфраструктури;
- надмірна експлуатація ресурсів як будівельних матеріалів (дерева, каменю тощо), вирубка лісів та інтенсивне або нераціональне використання землі;
- зіпсовані ландшафти, які потім не можуть виконувати свою екологічну роль, втрачають свою соціокультурну та внутрішню цінність і більше не можуть забезпечувати відпочинок чи естетичне задоволення;
- прямий вплив на видовий склад і на дику природу: а) вбивство тварин для їжі або для виготовлення сувенірів для туристів; б) полювання на певні види тварин, що може бути конкретною метою туризму; в) для безхребетних і видів рослин ходьба і витоптування також можуть бути смертельним; г) автотранспорт часто руйнує водойми та інші вологі біотопи, які є місцем розмноження амфібій, рептилій тощо;
- порушення поведінки тварин через неналежну поведінку туристів, неналежне управління відвідувачами та перевищення пропускної здатності;
- зміна середовищ існування та екосистем дикої природи, фрагментація та втрата середовищ існування;
- берегова ерозія та ерозія ґрунту;
- значне утворення відходів;
- видобуток підземних вод;
- утилізація неочищених стічних вод;
- утилізація відходів;

- забруднення повітря, насамперед від транспорту;
- шум;
- раптова втрата доходів і робочих місць у період спаду, у разі моноструктурного розвитку та сильної залежності від зовнішніх факторів;
- нерівний розподіл економічних благ між членами місцевих громад; збільшення нерівності призводить до відносної бідності в громадах;
- нехтування розвитком людських ресурсів, надання місцевим жителям лише некваліфікованої та низькооплачуваної роботи;
- використання ресурсів, туристів або туристичних об'єктів є привілейованими, навіть якщо основні потреби чи інтереси місцевої громади не задовольняються;
- спотворений розвиток інфраструктури, що значно перевищує місцеві потреби; утримання побудованої інфраструктури лягає важким тягарем на місцеве населення, навіть коли туристи виїхали (поза сезоном, або через те, що напрямок уже не такий модний, або через глобальні конфлікти, які затримують подорожі);
- збільшення землі та предметів споживання; у випадку відвідуваних місць відпочинку ціни можуть стати настільки високими, що місцеві жителі не зможуть дозволити собі купити землю чи будинок для себе та своїх дітей, або поїсти в ресторані.

Сталий туризм - це сучасна концепція розвитку туризму, що ґрунтується на принципах сталого (стійкого) розвитку, який задовольняє всі наявні потреби людини і при цьому розвивається таким чином, щоб забезпечити аналогічні можливості для наступних поколінь і життєздатність довгострокових економічних процесів.

У Хартії зі сталого туризму (1995р.) зазначено, що: «сталий туризм базується на критерії сталості, тобто це означає, що він має бути екологічно нешкідливим в довготривалій перспективі, економічно доцільним та соціально рівним для місцевих громад» [15].

Основні цілі сталого розвитку туризму представлено на рис. 1.9.

Рисунок 1.9 - Основні цілі сталого розвитку туризму

Впровадження принципів сталого розвитку в туризмі дозволить досягти [15]:

- еколого-збалансованого використання природних ресурсів;
- збереження та відновлення біорізноманіття;
- залучення інвестицій з метою ліквідації заданої шкоди довкіллю;
- підтримки економіки регіону без незворотнього впливу на екосистеми;
- залучення місцевого населення у процес екологічної орієнтації населення;
- забезпечення законності у здійсненні туристичної діяльності;
- соціальної спрямованості розвитку туризму і курортів;
- застосування концепції екологічного менеджменту та маркетингу.

Всесвітня туристична організація (UNWTO), Спеціалізоване агентство ООН з туризму, сприяє ролі туризму в наступних п'яти напрямках [12]:

1. Інклюзивне та стійке економічне зростання.
2. Соціальна інклюзивність, зайнятість та скорочення бідності.
3. Ефективність використання ресурсів, захист навколишнього середовища та зміна клімату.
4. Культурні цінності, різноманітність і спадщина.
5. Взаєморозуміння, мир і безпека.

Серед цілей сталого туризму [13]:

1 Економічна життєдайність: забезпечити життєздатність і конкурентоспроможність туристичних напрямків і підприємств, щоб вони могли продовжувати процвітати та приносити вигоди в довгостроковій перспективі.

2 Місцевий добробут: максимізувати внесок туризму в процвітання приймаючої країни, включаючи частку витрат відвідувачів, які залишаються на місцевому рівні.

3 Якість зайнятості: збільшити кількість і якість місцевих робочих місць, створених і підтримуваних туризмом, включаючи рівень оплати праці, умови обслуговування та доступність для всіх без дискримінації за статтю, расою, інвалідністю чи іншим чином.

4 Соціальна рівність: прагнути до широкого розподілу економічних і соціальних вигод від туризму в усій спільноті-реципієнті, включаючи покращення можливостей, доходів і послуг, доступних для незаможних верств населення.

5 Забезпечення можливостей для відвідувачів: забезпечити відвідувачам безпечні, задовільні та повноцінні враження, доступні всім без дискримінації за статтю, расою, фізичними вадами чи іншим чином.

6 Місцевий контроль: залучати місцеві громади до планування та прийняття рішень щодо управління та майбутнього розвитку туризму в їхній місцевості та надавати їм повноваження, консультуючись з іншими зацікавленими сторонами.

7 Добробут громади: підтримувати та зміцнювати якість життя в місцевих

громадах, включаючи соціальні структури та доступ до ресурсів, зручностей і систем життєзабезпечення, уникаючи будь-якої форми соціальної деградації чи експлуатації.

8 Культурне багатство: поважати та зміцнювати історичну спадщину, автентичну культуру, традиції та самобутність приймаючих громад.

9 Фізична цілісність: підтримувати та покращувати якість ландшафтів, як міських, так і сільських, та уникати фізичної та візуальної деградації навколишнього середовища

10 Біологічне різноманіття: підтримувати збереження природних територій, середовищ існування та дикої природи та мінімізувати їм шкоду.

11 Ресурсноєфективне використання: звести до мінімуму використання дефіцитних і невідновлюваних ресурсів у розвитку та експлуатації туристичних об'єктів і послуг.

12 Екологічна чистота: Звести до мінімуму забруднення повітря, води та землі та утворення відходів туристичними підприємствами та відвідувачами.

Важливими індикаторами щодо сталого розвитку туризму є [16]:

1. Охорона природи та навколишнього середовища: охорона природних ресурсів та приділення уваги захисту різноманітності ландшафту, флори та фауни.

2. Рекреація: забезпечення рекреаційної цінності території; розвиток почуття відповідальності, зміцнення здоров'я та природокористування; надання інформації про місцевість; екологічна освіта для туристів.

3. Індустрія туризму: пошук балансу між туристичною діяльністю/розвитком та збереженням природи, довгострокове мислення та розвиток високоякісного туризму, збільшення частки напрямків у доходах від туризму, відповідальний і чесний маркетинг.

4. Інфраструктура: доступність територій для туристів і місцевих мешканців (наприклад, відсутність приватних пляжів), покращення дорожньої/залізничної/водної інфраструктури відповідно до пропускної спроможності навколишнього середовища, сприяння рекреаційним заходам із

меншими потребами в інфраструктурі (наприклад, мережа стежок).

5. Сталий регіональний розвиток, включаючи застосування принципів «забруднювач платить» і принципів обережності при плануванні та реалізації туристичних проектів (оцінка впливу на навколишнє середовище) і скорочення землекористування через комплексне та обмежувальне планування землекористування.

6. Регіональні продукти/бренди та партнерські ініціативи (наприклад взаємодія з місцевими виробниками та продаж продукції місцевого виробництва).

7. Населення: охорона культурної спадщини; освіта та можливості працевлаштування в сфері туризму; максимізація доданої вартості та розподіл доходів для місцевих громад; посилення ідентичності регіону.

8. Зміна клімату: скорочення використання ресурсів; скорочення викидів CO₂ завдяки кращому транспорту і управлінню інфраструктурою, а також за рахунок зменшення споживання енергії.

Отже, сталий туризм передбачає відвідування природних територій з метою навчання, здійснення екологічно чистої діяльності. Він зосереджений насамперед на досвіді та пізнанні природи, її ландшафту, флори, фауни та середовища проживання, а також її місцевої спадщини. Сталий туризм допомагає розвитку громад, надаючи місцевим громадам альтернативне джерело засобів до існування, яке є більш стійким. Це також сприяє збереженню біорізноманіття; забезпечує добробут місцевого населення; передбачає відповідальні дії з боку туриста та індустрії туризму; сприяє розвитку малого та середнього туристичного бізнесу; вимагає мінімального споживання природних ресурсів; наголошує на місцевій участі, власності та бізнес-можливостях, особливо для сільського населення; і, перш за все, включає досвід навчання. Впровадження сталого туризму потребує плану/стратегії, підготовленого із залученням місцевих громад із добре розробленими програмами моніторингу для регулярного обговорення туристичного використання та виправлення проблем, що виникають. Розвиток

сталого туризму слід ретельно планувати. Сталий туризм, природні ресурси, культурна спадщина та сільський спосіб життя є елементами здорової місцевої економіки.

Існує думка, що сталий туризм ідентичний до екотуризму. Проте вважаємо, що сталий туризм є більш широким поняттям, ніж екотуризм. Сталий туризм – це в основному постійна форма допомоги місцевим громадам, частиною якого може бути екотуризм, але це не є основною вимогою. Однак добрий екотуризм вважається таким, лише якщо він одночасно є хорошим сталим туризмом, отже, кожен хороший екотуризм також є хорошим сталим туризмом, але не кожен хороший сталий розвиток туризму також повинен бути екотуризмом. Хороший сталий туризм не створює суттєвого впливу на навколишнє середовище, він також підходить для навчання любові до природи, але головним показником є зацікавленість місцевих зацікавлених сторін, внесок у життєзабезпечення місцевої громади сталим способом. Екотуризм має додаткові особливості поширення інформації про природу та навколишнє середовище, представлення цінностей природи та навчання людей щодо охорони навколишнього середовища та збереження природи.

Фундаментальними принципами сталого туризму є:

- зведення до мінімуму негативного впливу готелів, стежок та інших видів туристичної інфраструктури; регулювання кількості та поведінки туристів, щоб обмежити шкоду екосистемі. Це можна зробити обмеживши туризм пропускнуою здатністю території (наприклад, обмежена кількість туристів, низьке споживання води, енергії та інших ресурсів, низький рівень мобільності та використання екологічно чистого транспорту, мінімальна зміна моделей використання ландшафту через конструкції тощо);

- розвиток екологічної обізнаності: що означає освіту як для туристів, так і для жителів постраждалих громад. Туристи повинні «дізнатися про відвідані місця та людей», щоб «звести до мінімуму їхній негативний вплив під час відвідування DESTINATION»;

- забезпечення прямої фінансової вигоди для збереження

навколишнього середовища: сталий туризм повинен фінансово підтримувати та залучати кошти для захисту навколишнього середовища;

- надання фінансової вигоди та розширення можливостей для місцевого населення, включаючи залученість місцевих громад до планування, розвитку та експлуатації туристичних об'єктів;

- дотримування культурної поваги та мінімальний вплив як на природне середовище, так і на населення.

Таким чином, для ефективного функціонування туристичної галузі як структурної одиниці світового господарства, необхідно, щоб вона відповідала принципам сталості, таким як: охорона навколишнього середовища, збереження культури та традицій місцевих народів і народностей, повага до місцевих об'єднаних територіальних громад. Туристична галузь формує екологічний, економічний та соціальний ефекти, адже вона сприяє підвищенню рівня інформованості про сталий розвиток туризму, створенню гідних робочих місць з урахуванням гендерної збалансованості та стимулюванню економічного розвитку за участю місцевих громад.

1.3. Сталість в сфері гостинності

Увага споживачів туристичних послуг все більше схиляється до екологічних проблем, що вимагає від сучасних готельних компаній впровадження екологічних практик у свою діяльність. Успіх організацій гостинності залежить від збереження ними природних і культурних визначних пам'яток, які змушують туристів відвідувати місця їх призначення. Так, за даними Всесвітньої туристичної організації ООН, на готелі припадає один відсоток глобальних викидів. Це число продовжуватиме зростати зі збільшенням попиту на готелі, тому впровадження ініціатив сталого розвитку в готелях є важливим для пом'якшення цього негативного впливу. Крім того що готелі зменшують свій вплив на навколишнє середовище, заходи сталого розвитку також є важливою стратегією залучення нових клієнтів. Відповідно до

звіту про сталий розвиток Booking.com, 68% клієнтів зацікавлені в пошуку екологічно чистих готелів, а 87% мандрівників у всьому світі заявляють, що хочуть подорожувати екологічно.

Екологічні готелі – це компанії, які значно зменшують свій вплив на навколишнє середовище за допомогою екологічних найкращих практик у сфері обслуговування, послуг, логістики, продуктів і витратних матеріалів. Основними напрямками цих практик є:

- впровадження довгострокових стійких практик, які зменшують наслідки виробництва відходів і забруднення навколишнього середовища;
- скорочення використання одноразових пластикових виробів, таких як одноразові пластикові соломинки, чашки та столові прибори, а також використання органічних зручностей (продуктів, виготовлених з повністю натуральних інгредієнтів і без агресивних хімікатів; продуктів, які постачаються в упаковці, що підлягає вторинній переробці, або картонній упаковці, яка піддається біологічному розкладанню);
- збереження енергії шляхом навчання співробітників поведінці, яка зменшує споживання енергії, або шляхом використання зелених технологій або продуктів [19].

Світовий досвід доводить що практика сталого розвитку в гостинності має багато переваг, серед яких залучення більшої кількості туристів, підвищення конкурентоспроможності і отримання підтримки з боку урядів країн у вигляді знижок на страхові внески, фінансових дотацій та податкових пільг. Нажаль, при наявності явних переваг стійкості у сфері гостинності, багато представників цього бізнесу все ще активно не долучилися до системного впровадження її принципів у свою діяльність і це при тому, що підвищення енергоефективності економить гроші, а розробка бренду, відомого як стійкий, приваблює більше туристів. Три стовпи сталого розвитку — соціальний, екологічний та економічний — є дорожньою картою для далекоглядних лідерів щодо трансформації бізнесу та забезпечення того, щоб

природні та культурні пам'ятки були доступними для майбутніх поколінь туристів.

Заходами, впровадження яких, наближає готельний бізнес до сталості, є: створення «зеленої команди» співробітників; впровадження зеленої корпоративної культури; застосування транспортних пропозицій та послуг з урахуванням екологічності; облаштування апартаментів за екологічними принципами (простирадла з натурального волокна та меблі з екологічно чистих матеріалів, багаторазовий посуд, натуральні та органічні засоби гігієни); зменшення відходів під час заходів; впровадження меню, яке включає екологічні пропозиції, зокрема вегетаріанські та веганські страви, для виробництва яких потрібно менше ресурсів, ніж для м'яса; встановлення процесів компостування відходів; створення готельного ландшафтного дизайну і озеленення, що є екологічно чистими; автоматизація водо- та енергозбереження; інвестування в зелену інфраструктуру; придбання сертифікованої екологічної техніки.

Отже, сектор гостинності і туризму робить важливі кроки до більшої стабільності та нульової чистої діяльності. Однак багато представників готельного бізнесу продовжують стикатися з серйозними проблемами, починаючи свій шлях до сталого розвитку, часто через обмеження фінансових і людських ресурсів. Саме тому, WORLD TRAVEL&TOURISM COUNCIL (WTTC), об'єднавши представників готельної індустрії визначила перші важливі кроки, які можуть і повинні зробити всі заклади, незалежно від їх розміру, ресурсів і досягнутого прогресу, тим самим підвищуючи базовий рівень стійкості в усій галузі. Розроблено Hotel Sustainability Basics - набір індикаторів сталого розвитку готелів, що включає 12 критеріїв, які є фундаментальними для сталого розвитку готелю. WTTC закликає заклади розміщення, незалежно від їх розміру, ресурсів і досягнутого прогресу, запровадити критерії протягом наступних трьох років і підняти нижній рівень стійкості в цьому секторі. Критерії включають:

1. Ефективність (надійні підходи до вимірювання та зменшення споживання енергії та води, відходів і викидів вуглецю):

- вимірювання та зменшення споживання енергії;
- вимірювання та зменшення використання води;
- визначення та зменшення відходів;
- вимірювання та зменшення викидів вуглецю.

2. Планета (основні дії щодо захисту навколишнього середовища):

- програма повторного використання білизни;
- зелені миючі засоби;
- вегетаріанські варіанти;
- відмовлення від пластикового посуду; відмовлення від SUP пляшок з

водою;

- використання диспенсерів для побутових товарів.

3. Люди (фундаментальні дії, спрямовані на позитивний внесок у громади, у яких вони мешкають):

- громадська користь;
- зменшення нерівності.

Висновки до розділу. Таким чином, нині сфера гостинності та туризму має стати більш екологічною, оскільки індустрія туризму знаходиться під загрозою впливу, пов'язаного з кліматом, а споживачі та працівники вимагають сталого розвитку. Сталий розвиток має бути центральним у місії, цінностях і повсякденній діяльності закладів туризму і розміщення, щоб залучати клієнтів, отримувати прибуток і бути соціально й екологічно відповідальними.

РОЗДІЛ 2

СВІТОВИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПІВ СТАЛОСТІ В ТУРИСТИЧНУ ГАЛУЗЬ ТА СФЕРУ ГОСТИННОСТІ

2.1. Аналіз практик стійкого туризму: світовий та європейський досвід

Індекс стійкого туризму ґрунтується на поєднанні семи індикаторів:

- екологічна стійкість (environmental sustainability) – 10 %;
- соціальна стійкість (social sustainability) – 10 %;
- економічна стійкість (economic sustainability) – 10 %;
- ризик (risk) - 10 %;
- стійкий попит (sustainable demand) - 20 %;
- стійкий транспорт (sustainable transport) - 20 %;
- стале розміщення (sustainable lodging) - 20 %.

Рейтинг країн «Sustainable Travel Index 2022» наведено на рис. 2.1. В його основі оцінка за складовими індикаторів (рис. 2.2-2.5).

Country	2017	2022	Rank Change 2021/2022	Rank Change 2017/2022
Sweden	2	1	0	1
Finland	3	2	1	1
Austria	5	3	-1	2
Estonia	7	4	5	3
Norway	4	5	1	-1
Slovakia	1	6	-1	-5
Slovenia	6	7	-3	-1
Iceland	8	8	0	0
Latvia	10	9	1	1
Switzerland	12	10	-3	2
France	9	11	0	-2
Lithuania	13	12	0	1
Denmark	11	13	0	-2
Czech Republic	16	14	0	2
Germany	14	15	0	-1
Portugal	22	16	1	6
Croatia	18	17	3	1
Uruguay	35	18	15	17
Romania	26	19	-3	7
Bolivia	20	20	4	0

Рисунок 2.1 – Найкращі країни за Sustainable Travel Index 2022 [21]

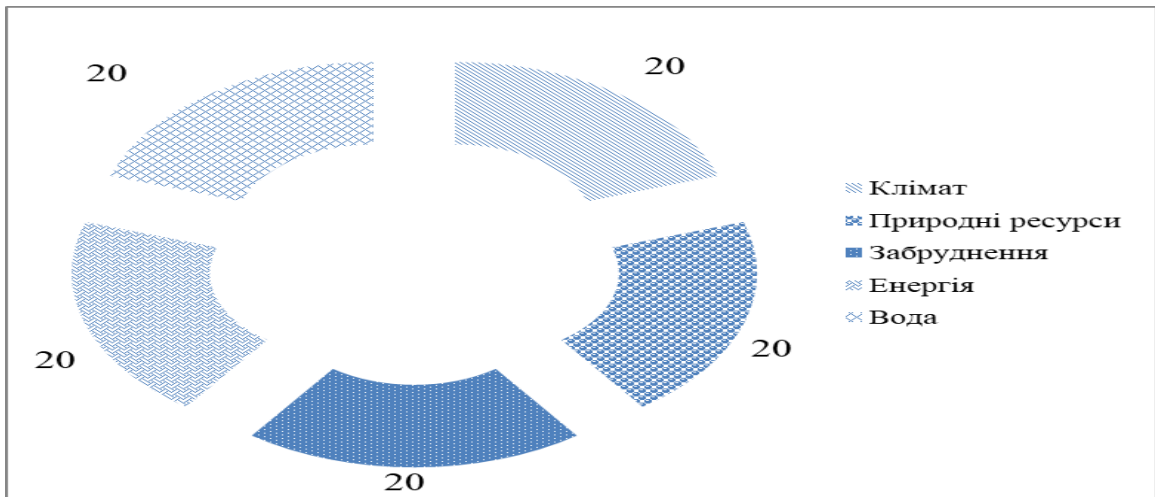

Рисунок 2.2 – Складові індикатора «Екологічна стійкість», %

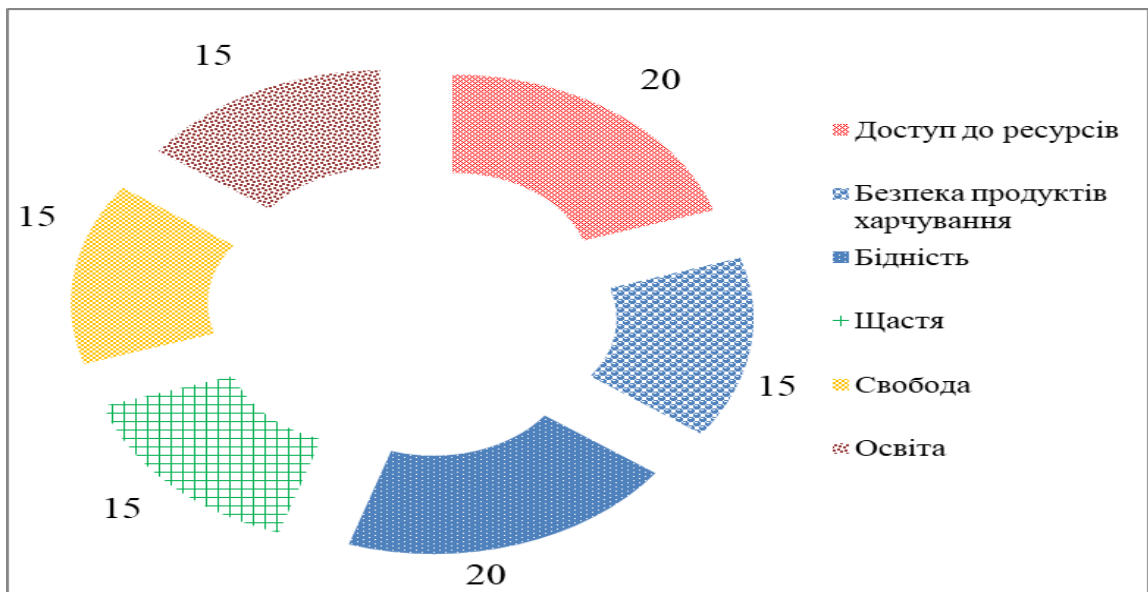

Рисунок 2.3 – Складові індикатора «Соціальна стійкість», %

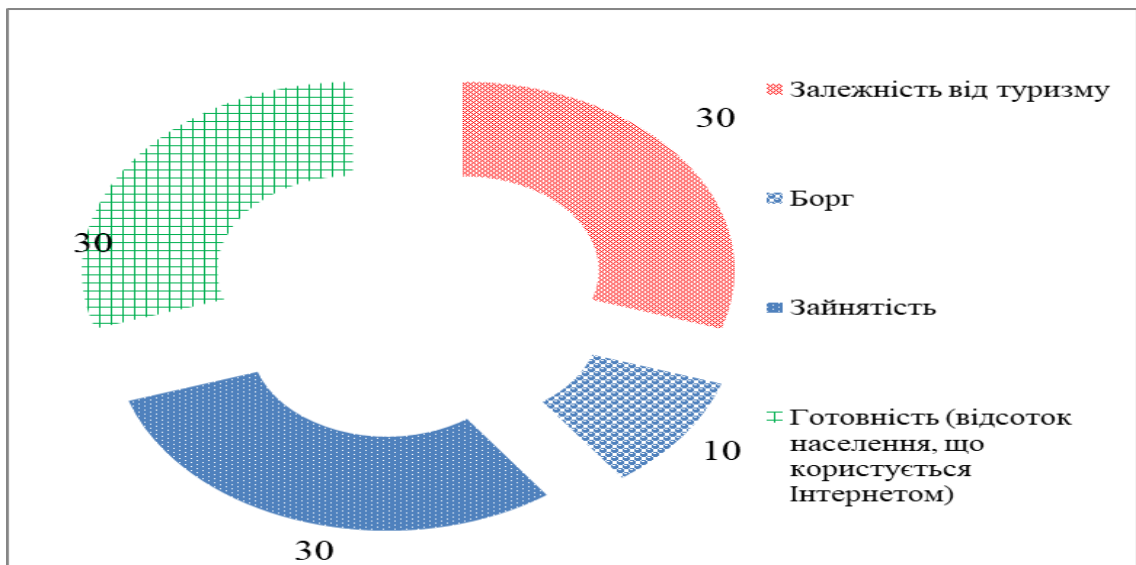

Рисунок 2.4 – Складові індикатора «Економічна стійкість», %

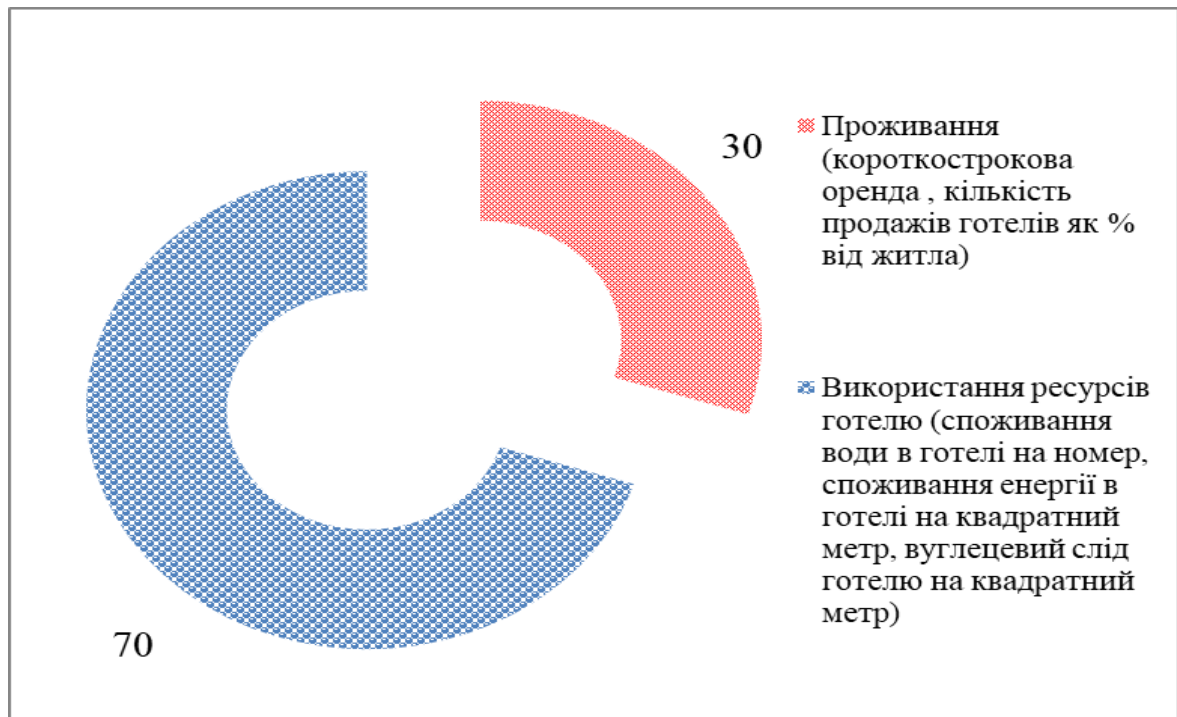

Рисунок 2.5 – Складові індикатора «Стале розміщення», %

За останнім індикатором рейтинг європейських країн очолюють Данія, Литва, Ісландія (рис. 2.6).

	Rank 2022	Rank Change 2021/2022	Rank Change 2018/2022
Denmark	1	→ 0	↑ 2
Lithuania	2	→ 0	↓ -1
Iceland	4	→ 0	↑ 1
Norway	6	→ 0	↓ -4
Latvia	7	↓ -2	↓ -1
Estonia	9	↑ 2	↑ 6
Slovenia	10	↓ -2	↑ 2
France	11	↑ 3	↑ 9
Portugal	12	↑ 3	↑ 9
Belarus	14	↓ -7	↓ -3
Croatia	15	↑ 2	↓ -8
Germany	16	↑ 3	↓ -6
Sweden	17	↓ -5	↓ -3
Switzerland	19	↑ 2	↑ 6
Austria	20	↓ -7	↑ 16
Belgium	23	↓ -3	↑ 3
Finland	24	↓ -1	↑ 8
Slovakia	27	↓ -3	↓ -11
Romania	29	→ 0	↑ 29
Ireland	30	↑ 2	↑ 17

Рисунок 2.6 – Рейтинг європейських країн за індикатором «Стале розміщення»

Найкращий європейський досвід демонструє іспанська група сімейних готелів Iberostar, діяльність якої узгоджується з 17 цілями сталого розвитку ООН (рис. 2.7). Iberostar Hotels & Resorts - це провідна мережа готелів, яка просуває модель відповідального туризму, орієнтовану на турботу про людей та навколишнє середовище. Вона включає понад 100 чотирьох- та п'ятизіркових готелів, розташованих в основних туристичних місцях Європи, Африки та Америки. Iberostar Hotels & Resorts прагне стати вуглецево-нейтральним із чистими нульовими викидами до 2030 року, а у 2022 році скоротила викиди вуглецю на 10 %. У березні 2023 року компанія запустила свій перший 100% електричний готель в Іспанії [22].

Рисунок 2.7 – Скріншот екрану з сайту Iberostar Hotels & Resorts [22]

Отже, 60 % європейських споживачів хочуть мати позитивний вплив на навколишнє середовище через повсякденне життя, 61 % стурбовані зміною клімату. 63 % споживачів в усьому світі шукають екологічні дестинації для подорожей, а тому, за даними дослідження Європейської туристичної асоціації, 15 % туристів готові платити на 50 % більше за екологічні практики в туризмі, 37 % туристів готові платити на 10-30 % більше за участь в екологічному туризмі, і тільки біля 4 % туристів не цікавляться наслідками впровадження принципів сталості при організації туризму (рис. 2.8) [21].

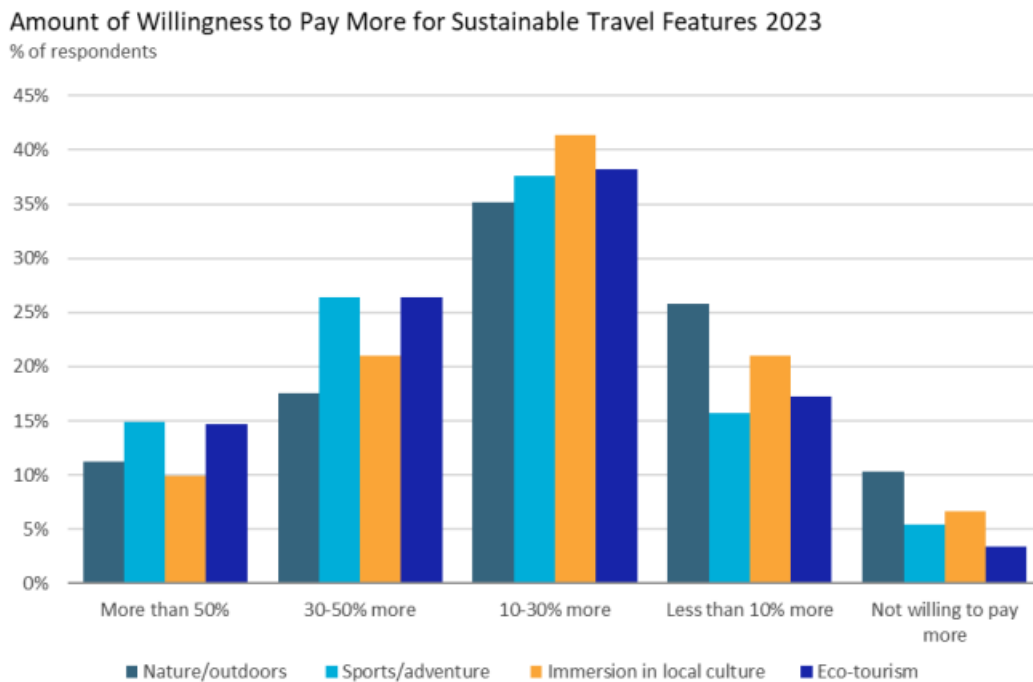

Рисунок 2.8 – Результати дослідження Європейської туристичної асоціації щодо готовності туристів збільшувати оплату за сталі подорожі [21]

Концепція сталого розвитку в Європі побудована на екологізації туристичної індустрії, що знайшло відображення в Стратегії ЄС щодо сталого туризму [23] і реалізується за допомогою директив керівних органів і громадських організацій, зокрема:

- директиви Європейської комісії з охорони вод;
- директиви про якість води;
- директиви щодо збереження природних середовищ існування фауни і флори тваринного і рослинного світу;
- директиви про Стратегічну екологічну експертизу тощо.

У доповнення до цих директив Європейської комісії та національних законодавств держави-члени ЄС підписали низку міжнародних угод природоохоронної спрямованості: Кіотський протокол, Угоду про збереження біологічного різноманіття та ін.

Всесвітня рада з подорожей і туризму (WTTC), метою якої є максимізація інклюзивного і стійкий потенціалу зростання сектору подорожей і туризму шляхом партнерства з урядами, дестинаціями, громадами та іншими

зацікавленими сторонами для стимулювання економічного розвитку, створення робочих місць, зменшення бідності та зміцнення миру, безпеки, встановлює три основні меседжі:

- Уряди визнають подорожі та туризм головним пріоритетом;
- бізнес, що збалансовує економіку з людьми, культурою та навколишнім середовищем;
- спільне прагнення до довгострокового зростання та процвітання [17].

WTTC працює над низкою сталих ініціатив з провідними асоціаціями та організаціями, щоб гарантувати, що подорожі та туризм приносять користь людям/бізнесу, а також природі та навколишньому середовищу [24]. До них належать:

- 1) дії щодо клімату та навколишнього середовища;
- 2) переосмислення SUPP одноразових пластикових виробів у подорожах і туризмі;
- 3) торгівля людьми;
- 4) управління призначенням;
- 5) біорізноманіття та незаконна торгівля дикими тваринами;
- 6) лідерство сталого розвитку;
- 7) включення, різноманітність і соціальний вплив;
- 8) звітність про сталий розвиток.

З 2019 року WTTC співпрацює з Гарвардською школою громадської охорони здоров'я імені Т. Чана, щоб підтримати осіб, які приймають рішення у сфері подорожей і туризму, щоб розширити їхнє розуміння сталого розвитку, забезпечити життєздатність сектора та спільне створення процвітаючих сталих суспільств. Науковці Гарвардської школи громадської охорони здоров'я у опублікували два тематичних дослідження: The Travel Corporation і Intrepid Travel. Ця співпраця сприяла обміну передовим досвідом і підтримувала сталість як основний стратегічний пріоритет. Щоб розглянути питання сталого розвитку з тематичної точки зору, було опубліковано чотири навчальні ідеї, присвячені культурі здоров'я, науково обґрунтованим цілям, поведінковій

економіці та лідерству у сталому розвитку [24]. Оpubліковано посібник «Reporting Guidance for Travel and Tourism Businesses» [25], який визначив 12 кроків до звітування та інтереси зацікавлених сторін щодо звітності із сталого розвитку, та посібник Sustainability reporting in travel & tourism [26] (рис. 2.9).

Рисунок 2.9 – Групи стейкхолдерів звіту із стійкості [13]

Туризм – це багатогранна діяльність. Багато різних зацікавлених сторін потенційно задіяні в секторі або на них він впливає прямо чи

опосередковано. Тому питання зацікавлених сторін та їх ролі в сталому туризмі надано і в [13] (рис. 2.10).

Stakeholder type	Role in delivering sustainable tourism
<u>International development assistance agencies</u> Multilateral agencies and programmes Bilateral agencies	Integrating tourism in development policies and agreements Financial and technical assistance to sustainable tourism and individual programmes and projects
<u>National Government</u> Tourism Ministry Other Ministries ⁷ Tourism agencies, e.g. Tourist Board Other government delivery agencies Resource management bodies e.g. National Parks Service	Tourism policy and strategy development and implementation Relating tourism to wider policies and strategies Legislation, standards and regulation relating to the sector Infrastructure planning and development Resource management Communication, information and marketing
<u>Local Government and destination bodies</u> Regional government Local authorities e.g. District Councils Destination management organisations, e.g. public-private	Local strategic direction and planning Implementation of policy and regulations Local infrastructure development and management Stakeholder engagement, coordination and support
<u>Private sector businesses</u> Tourism trade associations, national and local Tourism service providers. e.g. hotel businesses Tour operators – international and incoming Suppliers to the sector, e.g. food producers Investors – international and domestic	Representation of, and influence on, the tourism sector Operation of tourism services Link to domestic and international markets Product development, investment and improvement Employment creation and generating local income Reflecting economic, social and environmental sustainability issues in development and operations
<u>Employees and related bodies</u> Labour unions Individual workers in the sector	Representing interests of employees Human resources planning and development Provision of a reliable service in return for income
<u>NGOs – International, national and local</u> Sustainable development NGOs Environment, conservation and cultural NGOs Social and community NGOs	Representing different stakeholder interests Engaging in strategic planning and development Stakeholder coordination and supporting implementation Capacity building and provision of expertise
<u>Education and training bodies</u> Universities, colleges and teaching bodies Research institutions Technical experts and advisory bodies	Knowledge gathering and dissemination Supporting policy and strategy development Capacity building and training Specific advice and expertise
<u>Local community</u> Community councils and representative bodies Traditional structures –e.g. tribal chiefs/bodies Organised groups, e.g. women, youth Local formal and informal traders Individual households	Engaging in planning and decisions on tourism at a local level Representing and communicating local community interests Pursuing equitable benefit sharing within communities Interacting with tourists to mutual benefit Receiving income from tourist spending
<u>Consumers/tourists</u> Individual tourists Consumer networks, clubs and societies Travel media and social media users	Providing the main source of income to the sector Behaving responsibly towards the environment and local communities in travel choice and actions Communicating information and opinions on destinations and sustainability issues accurately and fairly

Рисунок 2.10 - Скриншот екрану Sustainable Tourism for Development: Guidebook. Основні групи стейкхолдерів

Прикладом ініціативи щодо звітування про стійкість є компанія Royal Caribbean Group (рис. 2.11).

Рисунок 2.11 – Скріншот екрану сайту Royal Caribbean Group (круїзний туризм) [27]

Усі основні гравці в готельному секторі регулярно публікують свої звіти про сталий розвиток, а також повідомляють про ініціативи, спрямовані на зменшення негативного впливу на навколишнє середовище. Наприклад, стратегія сталого бізнесу Scandic (найбільша та найширша мережа готелів на

скандинавському ринку) фокусується на трьох сферах: MEET – здоров'я, різноманітність та інклюзія; EAT – їжа та напої; SLEEP – кімнати та інтер'єри. Також фокусується на формуванні відповідального партнерства у суспільстві (рис. 2.12). Політика компанії спрямована на такі ініціативи сталого розвитку як норми поведінки, кодекс поведінки постачальника, антикорупційна політика, екологічна політика, політика різноманітності та інклюзії, політика харчових відходів [28].

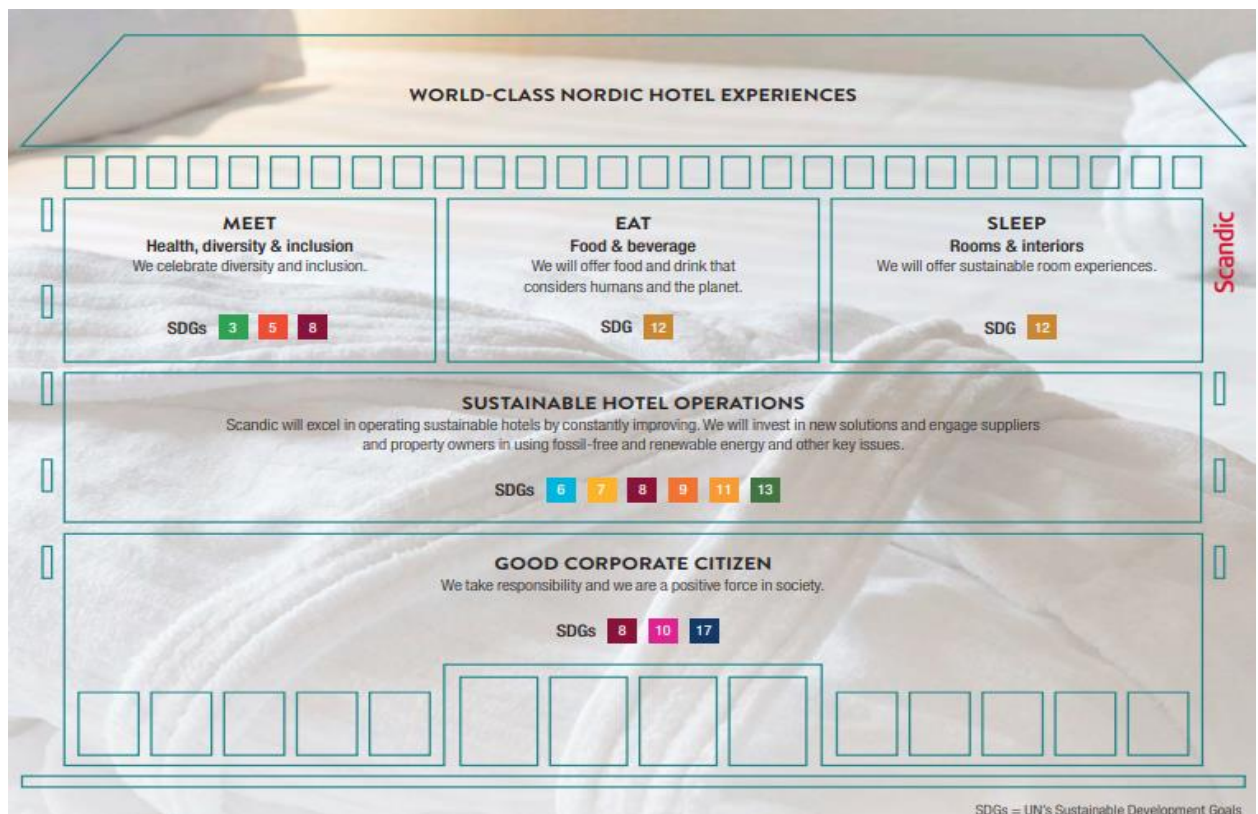

Рисунок 2.12 – Ключові цілі стійкого розвитку Scandic [28]

Отже, цілями сталого розвитку Scandic є:

Ціль 3: Міцність здоров'я та благополуччя.

Ціль 5: Гендерна рівність.

Ціль 6: Чиста вода та санітарія.

Ціль 7: Доступна та чиста енергія.

Ціль 8: Гідна праця та економічне зростання.

Ціль 9: Промисловість, інновації та інфраструктура.

Ціль 10: Зменшення нерівності.

Ціль 11: Сталі міста та громади.

Ціль 12: Відповідальне споживання та виробництво.

Ціль 13: Кліматичні дії.

Ціль 17: Партнерство для досягнення цілей.

Для Centara Hotels & Resorts (провідна мережа готелів у Таїланді) ведення сталого бізнесу – завдання, яке вимагає співпраці з усіма сторонами, включаючи керівників і співробітників. Вона ставить за мету впровадження екологічних методів у діяльності, забезпечуючи винятковий рівень гостинності для клієнтів (рис. 2.13).

Рисунок 2.13 – Політика та структура сталого розвитку Centara Hotels & Resorts [29]

Таким чином, сталість — це набагато більше, ніж управління навколишнім середовищем, це також економічний прогрес і соціальний розвиток. Соціальні проблеми, такі як інклюзивність, сприяння балансу між роботою та особистим життям, сприяння здоров'ю та добробуту працівників, постачання товарів на місцевому рівні та стимулювання підприємництва тощо є частиною програми сталого розвитку готельного бізнесу.

Показники, про які найчастіше та найменш часто повідомляють у звітах

GRI про подорожі та туризм, представлено у Sustainability reporting in travel & tourism [26] Так, в цілому у секторі подорожей та туризму найчастіше звітують про використання та збереження енергії, викиди парникових газів, зусилля зі скорочення викидів парникових газів, зусилля з пом'якшення впливу на навколишнє середовище, дані про робочу силу, підходи до дитячої праці, ризики зміни клімату. Окрім цього туроператори найчастіше зазначають про кількість використаних матеріалів, надають дані про навчання, захист/відновлення середовища проживання, задоволеність клієнтів, різноманітність. Готелі звітують про оцінку спільноти, розвиток навичок і оцінку продуктивності, різноманітність, залучення до ланцюга постачання. Авіакомпанії вказують про підходи до обов'язкової праці, охоплення пільг, різноманітність, утворення відходів [26].

У 2013 році Глобальною радою зі сталого розвитку туризму (GSTC) з метою досягнення спільного розуміння сталості дестинацій були вперше створені критерії, які є мінімальними зобов'язаннями, які будь-яка організація з управління туризмом повинна прагнути при розгляді сталого розвитку на практиці. Критерії GSTC призначені для використання у дестинаціях всіх типів і масштабів. Друга версія критеріїв розроблена у 2019 році [30].

Для відповідності поняттю сталого туризму, дестинації повинні застосовувати міждисциплінарний, цілісний (холістичний) та інтегрований підхід, який включає чотири головні цілі (рис. 2.14):

- продемонструвати стале управління дестинацією;
- максимізувати соціальні та економічні вигоди для приймаючої громади та мінімізувати негативний вплив;
- максимізувати вигоди громадам, відвідувачам та культурній спадщині при мінімальному впливі;
- максимізувати вигоди для навколишнього середовища та мінімізувати негативні наслідки.

Критерій А: Демонстрація ефективного сталого управління включає: стратегію сталого розвитку дестинації, організація з управління дестинацією,

моніторинг, управління сезонністю туризму, адаптація до змін клімату, адаптація до змін клімату, правила планування, доступ для всіх; придбання майна; задоволення відвідувачів; стандарти сталого розвитку; безпека та охорона; управління кризами та надзвичайними ситуаціями; промоція.

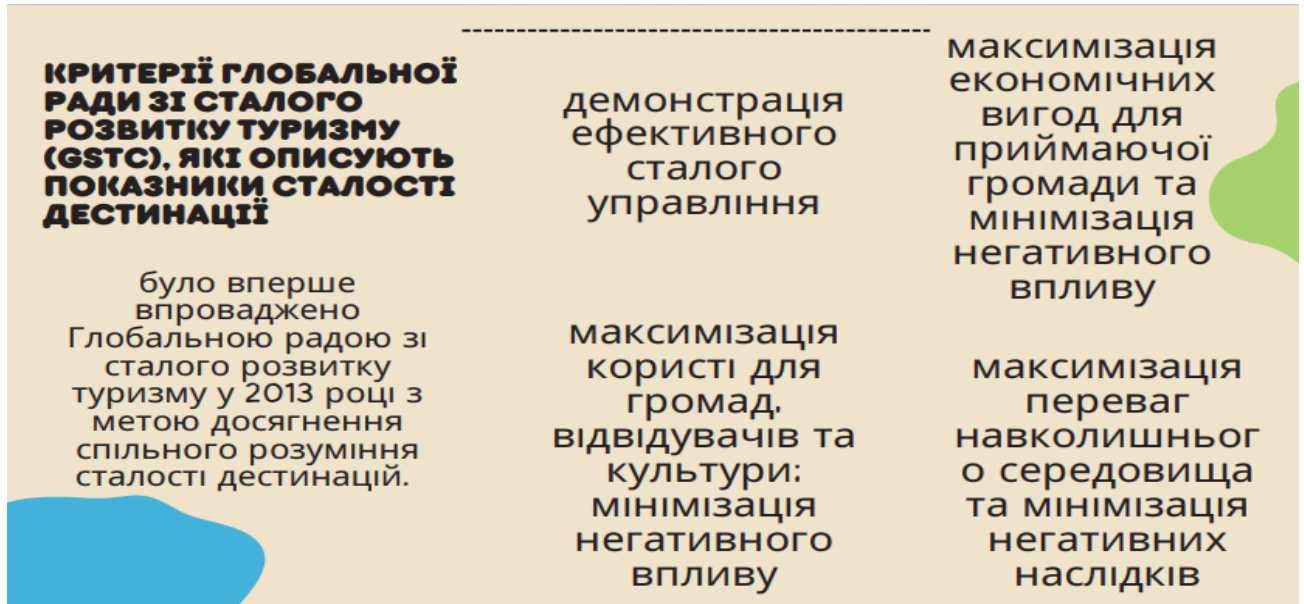

Рисунок 2.14 – Критерії Глобальної ради зі сталого розвитку туризму (GSTC), які описують показники сталості дестинації

Критерій В: Максимізація економічних вигод для приймаючої громади та мінімізація негативного впливу включає: економічний моніторинг; місцеві можливості кар'єрного росту; громадська участь; суспільна думка місцевої громади; доступність для місцевих громад; пропаганда туризму та туристична освіта; запобігання експлуатації; підтримка громади; підтримка місцевих підприємців та чесна торгівля.

Зміст Критеріїв С та D відображено на рисунку 2.15.

Туреччина стала першою країною світу, яка у 2022 році уклала угоду про розвиток програми екологічного туризму з Глобальною радою зі сталого розвитку туризму (GSTC), – організацією з сертифікації та акредитації у галузі сталого туризму.

В рамках угоди щодо розвитку національної програми разом з GSTC

турецька туристична галузь протягом 3-х років буде реструктуризована, щоб відповідати міжнародним стандартам.

Рисунок 2.15 – Критерії С та D Глобальної ради зі сталого розвитку туризму (GSTC)

На першому етапі угоди будуть визначені національні критерії програми та забезпечене навчання аудиторських компаній. На початку лютого 2023 року до програми приєдналися представники турецької туристичної галузі.

Перший етап програми почав діяти у 2023 році, другий розпочнеться у 2025-му. До 2030 року Туреччина планує виконати всі міжнародні стандарти,

які передбачаються в рамках угоди. Влада країни очікує, що ці кроки допоможуть Туреччині “досягти стандартів міжнародного туризму”.

Завдяки цій угоді туристична галузь Туреччини працюватиме з екологічними цілями та виконуватиме заходи зі сталого розвитку країни.

Відзначимо, у 2020 році під час пандемії COVID Туреччина першою у світі запровадила Програму сертифікації безпечного туризму (Safe Tourism), зобов'язавши заклади розміщення, харчування, конгрес-об'єкти, транспортні компанії тощо вжити низку заходів, щоб забезпечити здоров'я туристів та працівників галузі.

Сертифікати безпечного туризму в країні нині мають майже 12 000 об'єктів. Завдяки Програмі сертифікації безпечного туризму у 2021 році Туреччину відвідала рекордна кількість туристів, попри пандемію COVID.

Сталі практики в туризмі і сфері гостинності все частіше застосовуються вітчизняними підприємствами. Серед ключових представників бізнесу, що активно впроваджують принципи сталості в свою діяльність: Готель “Premium club SPA” (Буковель, Івано-Франківська область); CUBBY Hotel (м. Львів); Готельний комплекс “Фортеця” (м. Хмельницький); Гостинна садиба “Подільська родина” (с. Гайове, Вінницька область); Навчально-відпочинковий комплекс “Зефір” (м. Дрогобич, Львівська область); Зелена садиба “Етнохата” (с. Мала Побіанка, Хмельницька область); Гастротуристична локація “Бринзарня” (с. Приморське, Одеська область); Екоцентр “Тепла гора” (с. Черетів, Івано-Франківська область); Bankhotel (м. Львів); Готель Бессарабія (м. Ізмаїл, Одеська область); База відпочинку Татару (с. Кислиця, Одеська область); База відпочинку Бабель (с. Озерне, Одеська область).

2.2. Сільський туризм як складова сталого розвитку території

Політика розвитку сільського туризму спирається на сталий розвиток сільських територій, сільських громад, окремих форм агропромислового комплексу, узгоджено з завданнями Цілей сталого розвитку, а саме

ЦСР 2 «Подолання голоду, розвиток сільського господарства» і ЦСР 11 «Сталий розвиток міст і громад» (завдання 11.6 «Забезпечити розробку і реалізацію стратегій місцевого розвитку, спрямованих на економічне зростання, створення робочих місць, розвиток туризму, рекреації, місцевої культури і виробництво місцевої продукції»).

Потенціал сільського туризму в реалізації Цілей сталого розвитку наведено на рисунку 2.16.

ЦСР3	Сільський туризм забезпечує доступ до природних рекреаційних ресурсів широких верств населення, сприяє відновленню фізичного та морального стану, дає можливість туристам отримати унікальні враження
ЦСР4	Переорієнтації споживчих запитів на цінності сталого розвитку та відповідальних форм дозвілля. Свідоме ставлення до місцевої громади та її культурних цінностей є доречним для будь-якої освітньої програми
ЦСР8	Прості роботи в туризмі часто не вимагають спеціальної підготовки та створюють можливості для місцевих громадянців
ЦСР9	Сільський туризм передбачає перехід від традиційної економіки до циркулярної (наприклад, використання відновлюваних джерел енергії на фермах), що забезпечує розвиток відповідної інфраструктури та збалансоване використання навколишнього середовища
ЦСР10	Підвищення рівня економічного стану регіону сьогодні є завданням насамперед місцевих жителів, тобто громади, влади та бізнесу.
ЦСР11	Мультиплікаційний ефект сільського туризму досягається за рахунок диверсифікації агропослуг, створення додаткових робочих місць, популяризації території та появи нових можливостей для представників інших галузей економіки
ЦСР12	Сільський туризм дозволяє зменшити вплив на навколишнє середовище на найпопулярніші туристичні території інших країн, диверсифікувати сектор, географічно розширити та сприяти розвитку територій, наприклад, зменшивши залежність від міжнародних ринків

Рисунок 2.15 – Потенціал сільського туризму в реалізації Цілей сталого розвитку [36]

В розробленому науковцями Інституту аграрної економіки документі «Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій до 2030 року», який враховує пріоритети прогнозних установок, планів, намірів урядових структур в останні (2015- 2019) роки, серед 19 найбільш принципово важливих цілей для регіональних, районних і місцевих органів влади та самоврядування в основному стратегічному напрямі, що відповідає економічному вектору сталого розвитку сільських територій, зазначені [33]:

– диверсифікація сільської економіки (передбачається, зокрема, розвиток сільського позааграрного підприємництва – агротуристичних садиб, агроосель, зеленого туризму);

– розвиток підприємництва та малих форм господарювання на селі;

– розвиток сільського туризму та рекреаційної сфери на селі.

Сільський зелений туризм – це специфічний вид туристичної діяльності, що акумулює різні форми організації туризму, які реалізуються на базі села, що своїм наслідком здійснює соціо-екологоекономічний вплив на розвиток сільських територій регіону шляхом раціонального використання наявного природно-ресурсного та людського потенціалу [34].

Послуги сільського туризму – це послуги сільських господарств з бронювання, розміщення, інформаційно-рекламного обслуговування, організації культурних, спортивних та інших програм, спрямованих на задоволення потреб сільських туристів. За бажанням туристів сільські господарі можуть надавати ім. можливість брати участь у сільськогосподарських роботах, природоохоронних та інших заходах за умови дотримання правил охорони праці та технічної безпеки.

ЮНВТО розуміє сільський туризм як тип туристичної діяльності, в якому досвід відвідувача формується на основі широкого спектру продуктів, як правило, пов'язаних з природою, сільським господарством, сільським способом життя/ культурою, риболовлею та оглядом визначних пам'яток. Сільський туризм передбачає перебування в сільському господарстві, споживання

традиційної їжі та напоїв і повне занурення в автентичну діяльність сільської родини.

Протягом липня 2021 - лютого 2022 року Спілка сільського зеленого туризму України брала участь у проєкті "Перспективи сталого розвитку сільських територій", спрямованому на сприяння сталому розвитку сільських територіальних громад та підвищення їх спроможності шляхом розвитку сільського туризму та гостинності. Серед найбільш популярних тем, які цікавлять представників громад [37]:

- де шукати ресурси для розвитку сільського туризму в громаді – 85%;
- дорожня карта (інструкція) розвитку сільського туризму в громаді – 82,5%;
- маркетинг, брендинг та промоція послуг сільського туризму – 80%;
- нормативно-правове регулювання сільського туризму – 75%;
- сільський туризм і сталий розвиток – 72,5%;
- кластери сільського туризму: що, для чого, основа для формування кластеру в громаді – 70%;
- як відкрити сільську садибу з нуля – 67,5%.

Отже, в українському суспільстві існують запити на знання щодо особливостей організації та розвитку сільського туризму. Відповіддю на ці запити є:

1) Проєкт «Диверсифікація сільського туризму через збалансованість та креативність: поширення європейського досвіду в Україні» (Програма: Erasmus+, напрям: Jean Monnet Module, шифр проєкту: 620720-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-MODULE), що реалізується в Запорізькому національному університеті. Мета проєкту – це диверсифікація сільського туризму України на засадах збалансованості та креативності шляхом оснащення підприємців в сфері сільського туризму фаховими компетенціями з формування бізнес-моделей відповідно до європейських цінностей, принципів встановлення гармонійного балансу між екологічними, економічними, соціокультурними аспектами [38] (рис. 2.16).

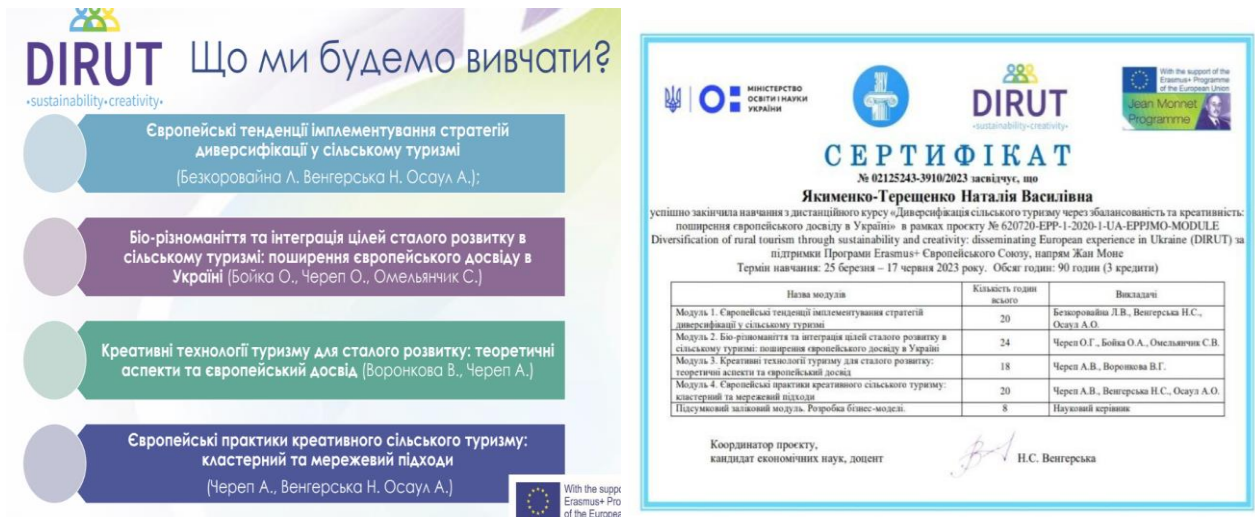

Рисунок 2.16 – Завдання та результати проєкту «Диверсифікація сільського туризму через збалансованість та креативність: поширення європейського досвіду в Україні»

2) Хакатон «Диверсифікація сільської економіки через мережу громадських консультаційних центрів туризму» (м. Харків, 27 жовтня 2023 р.), що врахував кращі практики диверсифікації сільської економіки Європейського Союзу і реалізується у прифронтових і прикордонних областях України (Запоріжжя, Харківщина, Сумщина, Київщина, Житомирщина, Дніпропетровщина). Хакатон зібрав представників територіальних громад, органів місцевої влади, які опікуються питаннями розвитку туризму, власників садіб сільського зеленого туризму, науковців, зацікавлених у розвитку туризму Харківщини, представників індустрії гостинності. Метою проєкту є генерування ідей, які дозволять розвивати сільську економіку та туризм [39] (рис. 2.17).

Рисунок 2.17 – Хакатон «Диверсифікація сільської економіки через мережу громадських консультаційних центрів туризму»

3) Реалізація освітніх програм підготовки здобувачів освіти в напрямку зеленого туризму:

- ОПП «Сталий розвиток територій та зелений туризм», Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна (101 «Екологія», бакалавр);

- ОПП «Екологічний туризм», Національний університет біоресурсів і природокористування України (спец. 242 «Туризм і рекреація, бакалавр);

- ОПП «Сталий туризм», Одеський державний екологічний університет (спец. 242 «Туризм і рекреація, бакалавр).

4) Впровадження навчальних курсів (освітніх компонент) в навчальний план підготовки здобувачів вищої освіти (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Наявність освітніх компонент, що пов'язані із організацією та реалізацією сільського туризму, в навчальних планах підготовки здобувачів вищої освіти

Заклад вищої освіти	Назва навчальної дисципліни	Мета навчальної дисципліни
1	2	3
Міжрегіональна академія управління персоналом	«Сільський зелений туризм» (бакалавр)	Теоретичні і практичні аспекти формування, функціонування і розвитку зеленого сільського і екологічного туризму як цілісної системи урбокомпенсаційного природокористування
Волинський національний університет імені Лесі Українки	«Сільський (зелений) туризм» (бакалавр)	Формування у студентів знань про теоретично-методологічні та практичні аспекти формування, функціонування і розвитку зеленого сільського і екологічного туризму необхідні для роботи у цій галузі
Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»	«Спеціалізований сільський туризм» (бакалавр)	Формування бачення суспільного туристичного процесу, який відбувається у сільській місцевості
Уманський національний університет будівництва	«Організація сільського (зеленого) туризму» (бакалавр)	Формування у здобувачів вищої освіти фундаментальних знань про теоретично-методологічні та практичні аспекти формування, функціонування і розвитку сільського зеленого туризму, надання послуг у цьому виді туризму, вивчення основ маркетингу та рекламної діяльності, характерної для сільського зеленого туризму, основних ресурсів для організації діяльності агросадиб у своїй місцевості

Продовження таблиці 2.1

1	2	3
Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавського університету економіки і торгівлі».	«Спеціалізований туризм (Сільський зелений)» (бакалавр)	Формування системних знань про рекреаційне районування, оцінку сучасного стану, державне регулювання та прогноз подальшого розвитку сільського зеленого туризму
Львівський національний університет природокористування	«Інноваційний розвиток у сільському туризмі» (магістр)	Надання знань про теоретично-методологічні та практичні аспекти формування, функціонування і розвитку сільського туризму, види інновацій у сільському туризмі та роль інвестиційної діяльності у сільському туризмі та розвитку сільських територій
Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна	«Сільський (зелений) туризм» (бакалавр)	Розгляд теоретико-методологічних та практичних аспектів формування, функціонування і розвитку зеленого сільського і екологічного туризму; розкриття особливостей управління персоналом, менеджменту та маркетингу зеленого сільського туризму
Херсонський державний університет	«Управління сталим розвитком в туризмі» (магістр)	Набуття знань та системного мислення щодо теоретичних, методологічних та прикладних проблеми сталого розвитку туризму на основі діалектичного, системного та функціонального підходів

Таким чином, вважаємо за необхідне включення до навчальних планів підготовки здобувачів освіти із спеціальності 242 «Туризм і рекреація» навчальних дисциплін, які б розглядали актуальні питання розвитку сільського туризму:

- сучасні тренди у сфері сільської гостинності;
- успішні практики створення сільських зелених садиб;
- правові засади надання послуг сільського зеленого туризму;
- стандарти якості у сфері сільського зеленого туризму;
- маркетинг, брендинг та промоція послуг сільського туризму;
- сучасні інформаційні технології у розвитку сільського зеленого туризму;
- створення і розвиток кластерів сільського туризму;
- розвиток сільського туризму в громаді;
- створення успішної туристичної дестинації та її розвиток;
- диверсифікація сільського туризму;

- розвиток сільського туризму на принципах сталості.

Успішні практики створення сільських садиб в Харківській області, які пройшли добровільну категоризацію відповідно до вимог ДСТУ 4268:2003 «Послуги туристичні. Засоби розміщення. Загальні вимоги», нормативних документів та основних стандартів щодо індивідуальних та колективних не готельних засобів розміщення європейських країн та України, визначено в табл. 2.2.

Таблиця 2.2 – Успішні практики створення сільських садиб в Харківській області, які пройшли добровільну категоризацію

Заклад	Адреса	Умови та послуги	Соц. мережа
1	2	3	4
<p>Зелена садиба "Тихий Кут" (друга категорія)</p> 	<p>Село Чернещина вулиця Вільшанська, 94</p>	<p>3-х та 2-х містні номери</p> <ul style="list-style-type: none"> - лазня на дровах - чан на травах - риболовля - спортивний зал - альтанки з мангалами й коптилка - винний погреб - домашня кухня - дитячий майданчик з батутом - купання в озері - парковка - піші прогулянки екостежинами - місця для наметів - кінні прогулянки - організація святкування і корпоративів з участю місцевого гурту "Яри" - безкоштовний WI-FI інтернет 	<p>https://www.instagram.com/tihyy_kut_eco_sadiba/</p>
<p>Садиба майстрів (базова категорія)</p>	<p>м. Валки, вул. Кільцева буд. 6</p>	<p>1-но та 2-х містні номери, окремий будинок</p> <ul style="list-style-type: none"> - знайомство з національними брендами, такими як український вареник, слобожанська кераміка, лялька-мотанка та інші обереги - спробувати своїх вмінь у різноманітних у майстер- 	<p>немає</p>

Продовження таблиці 2.2

1	2	3	4
		<p>класах (народна лялька - мотанка; традиції слобожанських писанок; розпис імбирних пряників; Валківська слив'янка; ліплення українських вареників; випікання млинців і домашнього хліба)</p> <ul style="list-style-type: none"> - дегустація українських брендів домашніх страв душ - безкоштовний WI-FI інтернет - дозволено з тваринами - виноградник - город - зручності в будинку - пральна машина - випічка хліба - риболовля - катання на велосипедах - катання на човнах - купання в річці 	
Зелена садиба (базова категорія)	с. Коропове, пров. Монастирський 3	<p>1-но, 2-х та 3-х містні номери</p> <ul style="list-style-type: none"> - затишні пляжі; - прогулянки (екскурсії) до лісу по гриби та ягоди; - прогулянки на човнах, катері; - облаштовані місця для відпочинку в лісі біля річки і озер. - дегустація домашнього меду, який качають прямо на ваших очах - безкоштовний WI-FI інтернет - город - пасіка - риболовля - катання на велосипедах - катання на човнах - купання в річці 	немає
Музей-садиба «Українська хата»	с. Нижня Озеряна, провулок Садовий, 3	На виставці представлені різноманітні предмети сільського побуту: веретена, скрині, рогачі, казани, горщики. Багато рушників і вишитих покривал	немає

Висновки до розділу. Наразі в світовій та європейській практиці відзначається актуалізація уваги до впровадження засад стійкості в туристичну галузь. Серед основних індикаторів стійкого туризму його екологічна, економічна та соціальна стійкість, забезпечення сталого розміщення. Саме за впровадження сучасних екологічних практик в подорожі та туризм готові доплачувати майже 15 % туристів у Європі. Тому, для відповідності поняттю сталого туризму, DESTИНАЦІЇ повинні застосовувати міждисциплінарний, цілісний (холістичний) та інтегрований підхід. Політика розвитку сільського туризму спирається на сталий розвиток сільських територій, сільських громад, окремих форм агропромислового комплексу, узгоджено з завданнями Цілей сталого розвитку. В українському суспільстві існують запити на знання щодо особливостей організації та розвитку сільського туризму, а тому необхідне включення до навчальних планів підготовки здобувачів освіти із спеціальності 242 «Туризм і рекреація» навчальних дисциплін, які б розглядали актуальні питання розвитку сільського туризму: сучасні тренди у сфері сільської гостинності; правові засади надання послуг сільського зеленого туризму; стандарти якості у сфері сільського зеленого туризму; маркетинг, брендинг та промоція послуг сільського туризму; сучасні інформаційні технології у розвитку сільського зеленого туризму; створення і розвиток кластерів сільського туризму; створення успішної туристичної DESTИНАЦІЇ та її розвиток; диверсифікація сільського туризму; розвиток сільського туризму на принципах сталості.

РОЗДІЛ 3

ІНТЕГРАЦІЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ПРОЦЕС ФУНКЦІОНУВАННЯ ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ ТА ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ГОСТИННОСТІ

3.1. Інтеграційний підхід до забезпечення сталості туристичної дестинації

Нині завдання розвитку туристичної дестинації в умовах, коли вплив зовнішніх чинників має в основному деструктивний вплив, а внутрішні чинники у кожного окремого суб'єкта туристичного бізнесу не дозволяють сформувати достатнє підґрунтя для забезпечення конкурентних переваг на ринку, актуалізується необхідність застосування стратегічного партнерства як форми налагодження та підтримання довгострокових відносин між учасниками ринку для створення синергії, отримання позитивного результату (партнерство на основі формування цінності взаємовідносин).

Об'єднання зусиль у межах стратегічного партнерства спрямоване на набуття конкурентних переваг, диверсифікацію діяльності, отримання доступу до ресурсів, формування компетентностей, зниження витрат, реалізація спільних маркетингових, виробничо-збутових, комерційних, інноваційних проектів; зростання адаптованості суб'єктів до змін чинників зовнішнього середовища та ін. Спільна діяльність підприємств у межах партнерства базується на взаємовигідному використанні партнерських ресурсів, досвіду, знань. Учасники мають право використовувати двосторонні та багатосторонні угоди, їх взаємодія будується на відкритості та довірі. Управління партнерством здійснюється шляхом стратегічного планування, координації та контролю спільної роботи. Отже, метою створення стратегічного партнерства є формування стратегічних конкурентних переваг (компетентностей) та створення цінностей.

Стратегічне партнерство дозволить суб'єктам туристичної галузі, на основі розподілу прав, обов'язків, відповідальності, функцій та ресурсів між учасниками, створити комплексний туристичний продукт, при цьому сформувати результативну комерційну систему із врахуванням інтересів кожного учасника партнерства (рис. 3.1).

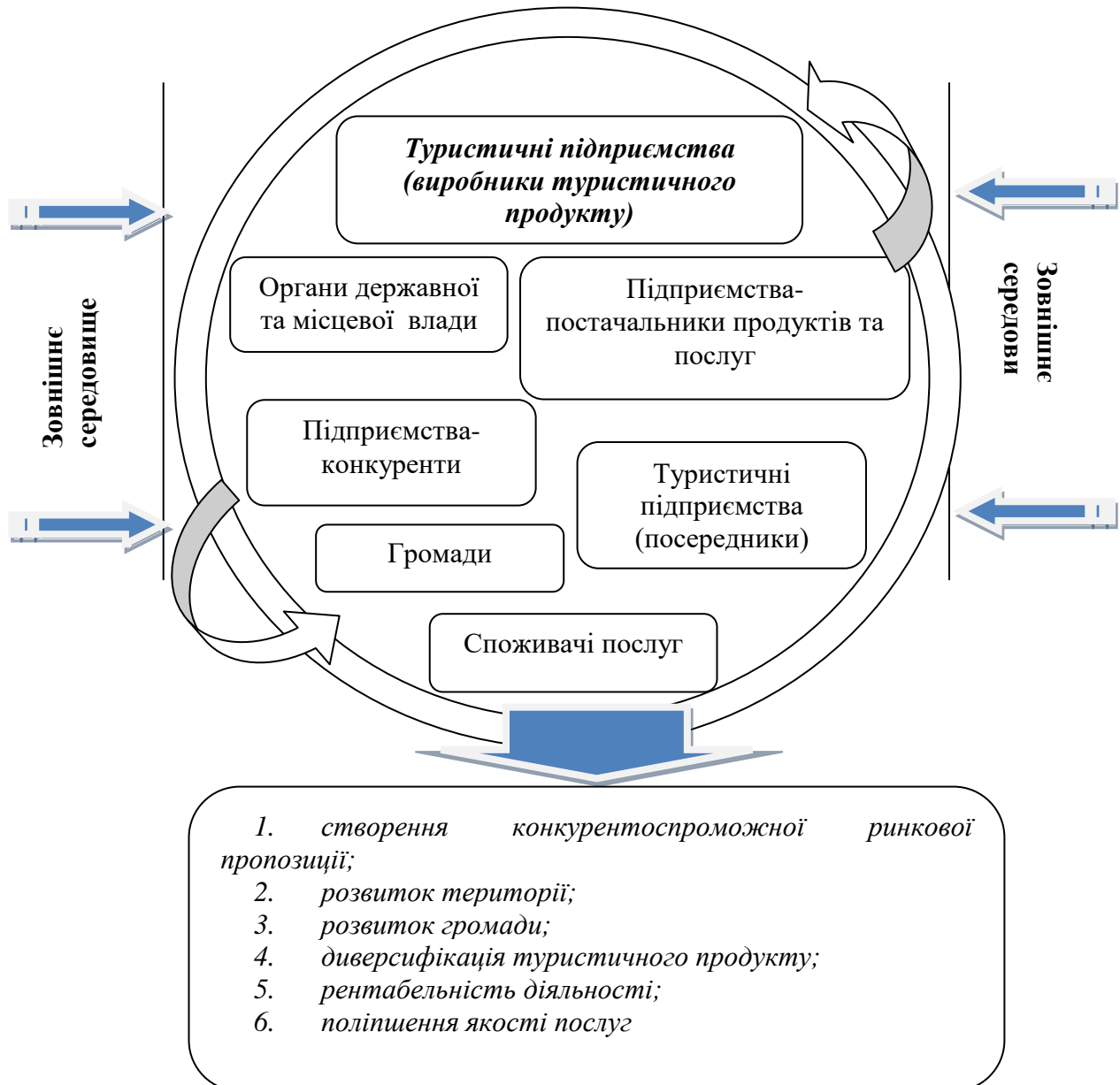

Рисунок 3.1 – Суб'єкти та результати стратегічного партнерства в туристичній галузі (сформовано автором)

Етапність формування відносин з партнерами докладно розроблена в [41, 42] і включає:

1) стратегічну діагностику умов та факторів ведення бізнесу (визначення зовнішніх можливостей та загроз, розрахунок рівня конкурентоспроможності підприємства на ринку, вивчення правових передумов співробітництва з різними типами партнерів, визначення сукупності наявних та необхідних ресурсів для діяльності підприємства та досягнення стратегічних цілей);

2) вибір партнерів (визначити критерії для вибору партнерів, сформувані інформаційну базу потенційних партнерів, розроблення концепції партнерства та проведення сегментації потенційних партнерів);

3) реалізація стратегічного партнерства (вибір форм взаємодії, укладання договорів про співпрацю, розподіл функцій між учасниками, виконання основних функцій та завдань);

4) оцінка та контроль результатів стратегічного партнерства

Основним критерієм результативності стратегічного партнерства в туризмі є перевищення ефекту від досягнення підприємством-учасником встановлених цільових критеріїв в умовах стратегічного партнерства над ефектом від самостійного досягнення цільових орієнтирів. При цьому витрати підприємства за умови його участі в стратегічному партнерстві мають бути нижчими за витрати за умови самостійного досягнення встановлених цілей.

Метою стратегічного партнерства є забезпечення сталості туристичної дестинації через розвиток сільського туризму на основі диверсифікації туристичного продукту. Її досягнення потребує розроблення та реалізації концепції розвитку туристичної дестинації через розвиток сільського туризму на основі диверсифікації туристичного продукту, що передбачає залучення громади до участі у плануванні розвитку сільського туризму та здійснення туристичних проектів, що сприяє сталому розвитку туристичної дестинації.

Концепція розвитку туристичної дестинації через розвиток сільського туризму (рис. 3.2) передбачає реалізацію системи заходів з підтримання сільської природи, сільської спадщини, сільського життя, сільської активності, що реалізуються учасниками стратегічного партнерства в туристичній галузі за активної участі приймаючої громади сільського туризму.

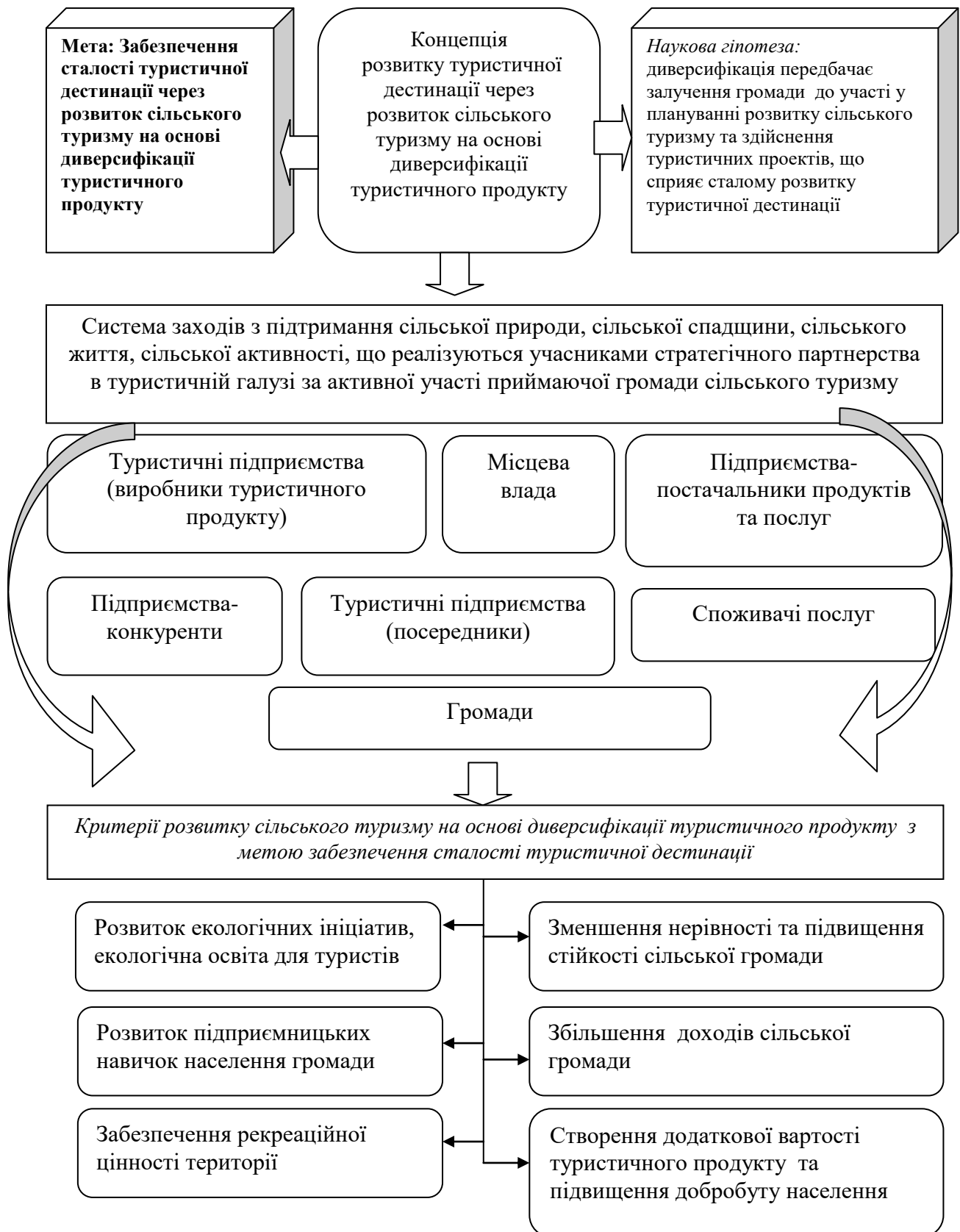

Рисунок 3.2 – Ефекти від участі у стратегічному партнерстві в контексті забезпечення сталості туристичної дестинації через розвиток сільського туризму (сформовано автором)

Отже, громада:

- бере участь у навчальних програмах у сфері сільського туризму, населення зацікавлено в розвитку підприємницьких навичок та залученні туристів;
- усвідомлює роль своєї території як туристичної дестинації, формує її спеціалізацію, айдентику;
- усвідомлює всі вигоди та перешкоди на шляху розвитку туризму, співпрацює, залучає та підтримує;
- свідомо бере участь у процесах менеджменту туризму, аналізує досягнення та показники діяльності;
- домогосподарства громади беруть участь у різних процесах створення вартості.

Критеріями розвитку сільського туризму на основі диверсифікації туристичного продукту з метою забезпечення сталості туристичної дестинації вважаємо:

- 1) розвиток екологічних ініціатив, екологічна освіта для туристів;
- 2) розвиток підприємницьких навичок населення громади;
- 3) забезпечення рекреаційної цінності території;
- 4) зменшення нерівності та підвищення стійкості сільської громади;
- 5) збільшення доходів сільської громади;
- 6) створення додаткової вартості туристичного продукту та підвищення добробуту населення.

3.2. Бізнес-модель розвитку сільського туризму в с. Височинівка Зміївської міської громади

Як стверджують фахівці з сільського туризму, успіх справи залежить від збігу кількох факторів, насамперед це:

- наявності ідеї та бажання автора власної справи на селі;
- місця розташування сільської садиби;

- наявності історико-культурних чи природних ресурсів;
- організації дозвілля, анімаційні програм;
- компетентності персоналу, що працюватиме з туристами;
- уміння поєднати один, чи усі наявні можливості, або створити власні [43].

Чинники, які визначають успіх організації гостинності на селі, наведено у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1 - Чинники, які визначають успіх організації гостинності на селі

Місце формування	Чинники
У родині господаря приватної садиби	<ul style="list-style-type: none"> - професійна кваліфікація господарів; - вміння зацікавити туристів; - співпраця та ефективна комунікація цілої родини; - добрі стосунки з сусідами; - особисті якості (комунікабельність, талант керівника)
У господарстві сільської садиби	<ul style="list-style-type: none"> - локалізація та географічне розташування; - відповідні будівлі, приміщення та інвентар; - тип сільськогосподарської продукції, яка виготовляється; - здорова їжа, яку пропонують туристам; - безпека туристів; - наявність місця рекреації на свіжому повітрі; - можливість цікавих занять, анімація.
У регіоні та у громаді	<ul style="list-style-type: none"> - туристична привабливість території; - інфраструктура місця розташування та перебування; - послуги, що надаються в громаді; - форми проведення вільного часу.

Вибір с. Височинівка як місця для розвитку сільського туризму пов'язано з туристичною привабливістю території. Так с. Височинівка знаходиться на

правому березі річки Мжа в місці впадання в неї річки Вільшанка (правий берег). Через село проходить автомобільна дорога Т 2112, що є важливим елементом туристичної інфраструктури.

Село має давню історію. Роком заснування є 1704 рік. У 1709 році, за особливі заслуги у Полтавській битві, Височинову були віддані землі сучасного села, та навколишні ліси й луки. У 1712 році в універсалі Ізюмського козацького полковника згадується височинівський священик. Василь Височин купує, та переносить дерев'яну церкву Архістратиґа Михаїла з села Артюхівки. У 1762 році до височинівського храму Архістратиґа Михаїла було передано святий антиминос. 22 грудня 1795 року, був освячений новий кам'яний храм. У 1885 році до села приїхав преосвященний Амвросій, з метою знайти місцевість що до улаштування монастирю. У 1886 році був заснований Височинівський Казанський чоловічий монастир, у якому найбільш цінною реліквією була Височинівська ікона Казанської Божої Матері [44]. У 1937 році Височинівський Казанський чоловічий монастир було зруйновано, чудодійна ікона Казанська Божої Матері зникла.

На сьогодні у Височинівці розташовані Архангело-Михайлівський храм Ізюмської єпархії УПЦ та Храм Архістратиґа Михаїла Харківсько-Полтавської єпархії ПЦУ [45]. Побудовано Височинівський храм в ім'я Ісуса Христа Спасителя, що зцілює паралізованих (рис.3.3).

Зміївська громада має високий туристичний потенціал (табл. 3.2).

На території громади функціонують та мають місце:

- музеї;
- пам'ятки історії;
- пам'ятки природи;
- пам'ятка національного значення;
- Національний природничий парк;
- Українські православні церкви.

Всі ці туристичні атракції можуть використовуватися для формування туристичного продукту.

Рисунок 3.3 – Фото краєвидів Височинівки туристичної

Таблиця 3.2 – Туристичні об'єкти Зміївської громади

Назва об'єкту	Місце знаходження	Примітка
1	2	3
Зміївський краєзнавчий музей	63404, Харківська обл., м.Зміїв, майдан Соборний, 6	Комунальний заклад Зміївської районної ради Харківської обл.
Народний музей ім. Я.І. Красюка	Харківська обл., Чугуївський р-н, с.Першотравневе, вул. Шкільна, 4-Б	Музей Першотравневої ЗОШ І-ІІІст.
Залишки Зміївського Миколаївського Козацького монастиря	Харківська обл., Чугуївський р-н, с.Коропове, вул. Монастирська	Пам'ятка історії
«Козача гора»	Харківська обл., Чугуївський р-н, с.Коропове	Пам'ятка історії

Продовження таблиці 3.2

1	2	3
«Козацький дуб»	Харківська обл., Чугуївський р-н, с. Коропове	Пам'ятка природи. Знаходиться біля спортивно-оздоровчого комплексу «Карнавал»
Місце катастрофи царського поїзда	Харківська обл., Чугуївський р-н, с. Першотравневе	Пам'ятка історії
«Зміїв Курган»	Харківська обл., Чугуївський р-н, с. Задонецьке	Пам'ятка національного значення. Знаходиться в урочищі «Провалля» між м. Зміїв та с. Задонецьке
«Сухогомільшанське городище»	Харківська обл., Чугуївський р-н, с. Суха Гомільша	Пам'ятка національного значення
«Гомільшанські ліси»	Харківська обл., Чугуївський р-н, с. Коропове, вул. Монастирська, 27	Національний природничий парк
«Біле озеро»	Харківська обл., Чугуївський р-н, с. Задонецьке	Пам'ятка природи
Борисо-Глібський жіночий монастир	63411, Харківська обл., Чугуївський р-н, с. Водяне	Українська православна церква (МП)
«Зміїв вал»	Харківська обл., м. Зміїв	Пам'ятка природи

Визначимося з вимогами до ведення діяльності з сільського туризму (табл. 3.3).

Таблиця 3.3 – Основні вимоги до ведення діяльності з сільського туризму

Вид діяльності	Без реєстрації як підприємці	Зареєстровані підприємці
1	2	3
Дозволені види діяльності	Послуги з харчування та розміщення туристів	Інші види туристичних послуг
Участь у програмах розвитку сільського туризму	Дозволено	Дозволено
Дотація безробітним на започаткування власної справи у сфері сільського туризму	Не призначається	Може призначатися за умов складання бізнес-плану
Сертифікація	Добровільна	До семи номерів – добровільна, більше - обов'язкова.
Реєстрація договорів	Не потрібна, якщо строк розміщення одного туриста менше 15 діб	Не потрібна, якщо строк розміщення одного туриста менше 12 місяців
Сплата податку на додану вартість	Не сплачується на суму послуг з харчування туристів до 300 тис. грн. протягом останніх 12 місяців. Оренда приміщень звільнена від ПДВ	Не сплачується на суму послуг з харчування туристів до 300 тис. грн. протягом останніх 12 місяців.

Продовження таблиці 3.3

1	2	3
Сплата податку з доходів фізичних осіб	Якщо не більше 9 спальних місць, податок з послуг розміщення не сплачується, в іншому разі сплачується в розмірі 13 % доходу від оренди приміщень	За спрощеною системою по ставкам єдиного податку

Центральною фігурою в організації відпочинку в с. Височинівка виступає сільська родина та сільська садиба. Основною концепцією сільського відпочинку є реабілітація. Саме зараз зростає значення туризму, зокрема сільського туризму як засобу реабілітації інвалідів. Реабілітаційний потенціал індивідуальний і залежить від психосоціальних установок, фізичного ресурсу, а також від мотиваційно-стійких установок. Потреба людини в освоєнні цінностей культури стимулюється почуттям задоволення, успіхами в підвищенні життєвої активності, умінням управляти своїм фізичним та емоційним станом. Результативність реабілітаційного процесу залежить від типу мислення. У важких ситуаціях (хвороба, інвалідність, будь-які життєві проблеми) людині властивий патогенний тип мислення, який звужує свідомість і призводить до стресу, страждання, депресії, занурення в негативну атмосферу. Багатовекторний вплив саме сільського туризму сприяє переключенню мислення на саногенне (оздоровче), коли ситуація не здається безвихідною і людина знаходить вирішення своїх проблем [35]. Отже, з соціальної точки зору, основною функцією сільського зеленого туризму є відтворювальна функція, спрямована на відновлення сил. Він не обмежується пасивною формою відновлення фізичних і психічних сил, а використовує форми, завдяки яким можна змінити характер діяльності та навколишні умови, активно пізнавати явища природи, традиції, встановлювати нові соціальні контакти, дружні та ділові зв'язки. Сільський туризм, як і туризм на загал, викликає контрастну зміну монотонного життя, наприклад, перебування людини з обмеженими можливостями в стінах свого будинку, Чисте повітря, активна форма відпочинку сприяють фізичному оздоровленню [35].

Отже, цільовою аудиторією є родини з дітьми, у першу чергу, ті, які потребують реабілітації від пережитого під час війни.

Для того, щоб систематизувати окреслене коло проблем та переваг розвитку сільського туризму в с. Височинівка, необхідно здійснити SWOT-аналіз (табл. 3.4).

Таблиця 3.4 – SWOT-аналіз проєкту організації сільського туризму в с. Височинівка

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ol style="list-style-type: none"> 1) Переважно чисте та безпечне довкілля 2) Наявність природних ресурсів (хвойний ліс, річка, луки) 3) Гарні красиви, багаті флора та фауна 4) Вигідне економіко-географічне розташування 5) Наявність високоякісної транспортної інфраструктури 6) Наявність сільських будинків, які можна використати для облаштування сільських садиб 7) Туристичний потенціал Зміївської громади 8) Наявність пам'яток релігійного значення та місця паломництва парафіян 9) Гостинність населення 10) Наявність осередку освіти 11) Розвиток народних ремесел (лозоплетіння) 12) Розвиток виноградарства 13) Обізнаність організаторів в питаннях впровадження екологічних практик в діяльність засобів розміщення 14) Обізнаність організаторів в питаннях маркетингу та просування послуг сільського туризму 15) Зацікавленість громади проєктами розвитку села 	<ol style="list-style-type: none"> 1) Проблеми з питною водою 2) Відсутність достатньої практичної туристичної інформації про с. Височинівка 3) Низький рівень обізнаності громади щодо організації сільського туризму 4) Відсутність розроблених туристичних маршрутів 5) Брак фахівців туристичної сфери
Можливості	Загрози
<ol style="list-style-type: none"> 1) Зростання популярності екологічного, зеленого, сільського туризму 2) Зростання попиту на реабілітаційні практики 3) Зростання зацікавленості до екопродукції та екоферм 4) Діяльність Спільки сільського туризму 5) Інформаційна база найкращих практик в сфері сільського туризму в Україні 6) Проведення безкоштовних тренінгів, семінарів, навчальних курсів туристичного спрямування 7) Ефективне методичне забезпечення розвитку сільського туризму 8) Альтернативні джерела фінансування проєктів (фонди підтримки, грантові програми) 	<ol style="list-style-type: none"> 1) Продовження військових дій в Україні 2) Відсутність належної законодавчої бази із сільського туризму 3) Погіршення екологічної ситуації в регіоні в результаті забруднення річок, ґрунтів, лісів 4) Погіршення економічної ситуації в країні 5) Конкуренція з боку інших регіонів сільського туризму 6) неефективне державне управління туристичною галуззю в цілому

Сильними сторонами проєкту організації сільського туризму в с. Височинівка, що допоможуть забезпечити частку на ринку, є:

- переважно чисте та безпечне довкілля;
- наявність природних ресурсів (хвойний ліс, річка, луки);
- гарні краєвиди, багаті флора та фауна;
- вигідне економіко-географічне розташування;
- наявність високоякісної транспортної інфраструктури;
- наявність сільських будинків, які можна використати для облаштування сільських садиб;
- туристичний потенціал Зміївської громади;
- наявність пам'яток релігійного значення та місця паломництва парафіян;
- гостинність населення;
- наявність осередку освіти;
- розвиток народних ремесел (лозоплетіння);
- розвиток виноградарства;
- обізнаність організаторів в питаннях впровадження екологічних практик в діяльність засобів розміщення;
- обізнаність організаторів в питаннях маркетингу та просування послуг сільського туризму;
- зацікавленість громади проєктами розвитку села.

Використаємо бізнес-модель Канвас, яка описує усі бізнес-процеси сільської садиби в с. Височинівка, яку пропонується організувати.

До бізнес-моделі входить дев'ять блоків: ціннісна пропозиція; сегменти споживачів; відносини з клієнтами; канали збуту; ключові види діяльності; ключові ресурси; ключові партнери; структура витрат; потоки доходів, грошових надходжень.

Приїжджаючи на відпочинок туристи зможуть зануритися у світ природи, фізично і морально відпочити, отримати реабілітаційні послуги та духовне виховання.

<p>Ключові партнери</p> <ul style="list-style-type: none"> - місцева громада; - туристичні оператори; - туристичні агенції; - місцеві органи влади; - туристичні інформаційні центри; - екоферми; - місцеві господарства; - центри зайнятості; - музеї; - транспортні агентства; - медичні заклади; - освітні заклади; - громадські асоціації; - маркетингові агенції; - івент агенції; - майстри народних ремесел; - засоби масової інформації 	<p>Ключові види діяльності</p> <ul style="list-style-type: none"> - розміщення; - організація харчування; - реабілітація; - відпочинок на природі, прогулянки лісом, збирання грибів, ягід; - рибальство; - екскурсії; - івенти, фестивалі; - допомога в сільськогосподарських роботах; - майстер-класи з екологічної тематики, лозоплетіння, виготовлення вина; - катання на човнах; - організація кінних прогулянок 	<p>Ціннісна пропозиція</p> <p>Приїджаючи на відпочинок туристи зможуть:</p> <ul style="list-style-type: none"> - зануритися у світ природи; - фізично і морально відпочити; - отримати реабілітаційні послуги; - духовне виховання 	<p>Взаємовідносини з клієнтами</p> <ul style="list-style-type: none"> - залучення гостей до звичного життя громади; - емпатія ; - зворотній зв'язок з гостями; - стандарти сервісу 	<p>Споживчий сегмент</p> <ul style="list-style-type: none"> - родини з дітьми, які потребують реабілітації від пережитого під час війни; - родини, які бажають цікаво провести час змінивши місто на сільську місцевість - родини, які підтримують екологічні практики в туризмі і гостинності
<p>Структура витрат</p> <ul style="list-style-type: none"> - Капітальні витрати - комунальні платежі - заробітна плата - витрати на ремонт - витрати на організацію заходів - витрати на навчання 		<p>Потоки надходження доходів</p> <ul style="list-style-type: none"> - розміщення гостей в садибі; - надання комплексу реабілітаційних послуг; - оренда території садиби для проведення івентів; - участь в майстер-класах; - продаж виробів з лози; - продаж вина місцевих виноробів; - продаж продукції еко-ферм 		

Рисунок 3.4 - Бізнес-модель Canvas сільської садиби в с. Височинівка

В основі взаємовідносин з клієнтами - залучення гостей до звичного життя громади та емпатія до гостей, зворотній зв'язок з ними та високі стандарти сервісу.

Серед гостей садиби можуть бути:

- родини з дітьми, які потребують реабілітації від пережитого під час війни;
- родини, які бажають цікаво провести час змінивши місто на сільську місцевість
- родини, які підтримують екологічні практики в туризмі і гостинності.

Серед ключових видів діяльності садиби:

- розміщення;
- організація харчування;
- реабілітація;
- відпочинок на природі, прогулянки лісом, збирання грибів, ягід;
- рибальство;
- екскурсії;
- івенти, фестивалі;
- допомога в сільськогосподарських роботах;
- майстер-класи з екологічної тематики, лозоплетіння, виготовлення вина;
- катання на човнах;
- організація кінних прогулянок.

Потенційними партнера є:

- місцева громада;
- туристичні оператори та туристичні агенції;
- місцеві органи влади;
- туристичні інформаційні центри;
- екоферми;
- місцеві господарства;
- центри зайнятості;

- музеї;
- транспортні агентства;
- медичні заклади;
- освітні заклади;
- громадські асоціації;
- маркетингові агенції;
- івент агенції;
- майстри народних ремесел;
- засоби масової інформації

Планується основні доходи отримувати від розміщення гостей в садибі, надання комплексу реабілітаційних послуг, оренди території садиби для проведення івентів, участі в майстер-класах, продажу виробів з лози, продажу вина місцевих виноробі, продажу продукції еко-ферм.

3.3. Впровадження сталих екологічних практик в процеси діяльності сільської садиби як основна складова її конкурентоспроможності

Впровадження сільського туризму в с. Височинівка має збільшити туристичне споживання, але при цьому забезпечувати сталий розвиток території. Тобто складається ситуація, коли з одної сторони потрібно прикладати зусилля для покращення привабливості туристичної дестинації та збільшення туристичного потоку, а з іншої сторони – мають бути забезпечено збереження флори, фауни, культурної спадщини, дотримання екологічних вимог. Вважаємо обов'язковою вимогою для сільської садиби - впровадження екологічних практик в свою діяльність.

Фактором підвищення рівня конкурентоспроможності сільської садиби є отримання екологічного сертифікату за результатами екологічного аудиту.

Європейська практика використання стандартів EMAS доводить, що екологічна декларація, як обов'язковий для опублікування документ, надає споживачу інформацію, що впливає на його рішення щодо відпочинку в

туристичній дестинації. Так вона містить інформацію про територію сільського туризму, сільську садибу (щодо показників впливу на довкілля), інформація про туристичні маршрути (вплив на довкілля та на здоров'я людини при перебуванні на певній території), інформація про продукти харчування, наскільки їх виробництво відповідає концепції «зеленої» економіки, показники, які стосуються охорони середовища, безпеки перебування, екологічної політики (тобто, якими екологічними стандартами керуються у своїй діяльності власники, які природоохоронні заходи здійснюються тощо).

Наявність позитивного висновку екологічного аудиту допоможе не тільки підвищити рівень конкурентоспроможності сільської садиби, але й для потенційного споживача послуг сільського туризму сформувавши чітке усвідомлення, що відпочинок та харчування відбувається на екологічно чистій території.

Кінцевим підсумком екологічного аудиту об'єктів сільського зеленого туризму є знаходження шляхів їх еколого-збалансованого розвитку. До них відноситься: мінімізація антропогенних впливів, утилізація відходів, використання енерго- та ресурсозберігаючих технологій та альтернативних джерел енергії, впровадження систем очищення та повторного використання води, зменшення шумового та хімічного забруднення від туристичного транспорту, розвиток нових видів туризму, які спрямовані на високий ступінь екологічної безпеки, а також органічне виробництво продукції.

Zero Waste означає розробку та управління продуктами та процесами для систематичного уникнення та усунення обсягу та токсичності відходів і матеріалів, збереження та відновлення всіх ресурсів, а не їх спалювання чи захоронення.

Відходи є серйозною проблемою для індустрії гостинності. Тільки в США майже 40% харчових відходів утворюється підприємствами, орієнтованими на споживачів, зокрема ресторанами та готелями. Всесвітній фонд природи (WWF) розглядає галузь як важливого союзника в допомозі

досягти Цілі сталого розвитку ООН щодо скорочення вдвічі харчових відходів до 2030 року.

Управління готельними відходами стосується всіх практик і процесів, які готелі впроваджують для обробки та утилізації різноманітних типів відходів, що утворюються в їхніх приміщеннях.

Ефективне управління відходами в сільській садибі забезпечує:

- зменшення навантаження на навколишнє середовище;
- зменшення викидів парникових газів;
- підвищення ефективності роботи та зниження витрат на поводження з відходами та їх транспортування;
- створення у гостей відчуття причетності та відповідальності, покращення їхнього загального досвіду;
- збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь, сприяючи довгостроковій стійкості галузі.

Належне поводження з відходами в має на меті зменшити кількість відходів для зниження загального впливу на навколишнє середовище. Також екологічне поводження з відходами може покращити репутацію садиби та привернути увагу екологічно свідомих гостей. Крім того, це веде до економії коштів завдяки зниженню плати за утилізацію та більш ефективному використанню ресурсів.

Ми пропонуємо створити мобільний додаток, який би:

- 1) дозволив закладам розміщення (у т.ч. сільським садибам) ділитися найкращими реалізованими кейсами із впровадження екологічних ініціатив в їх діяльність;
- 2) туристам обирати готель за показниками екологічності та найкращими практиками, а також замовляти послуги користуючись додатком.

Розробка спрямована на реалізацію принципів сталості в готельному та туристичному бізнесі. Розробка спрямована на системне задоволення вузькоспеціального попиту з боку туристів, які віддають перевагу екологічним практикам, що реалізуються закладами розміщення. Цей попит пов'язаний із

зростаючим бажанням людей зберегти навколишнє середовище для нащадків, зменшити кількість викидів, брати участь в реалізації принципів сталого розвитку.

Нині цей попит задовольняється за допомогою окремих закладів розміщення, які не здатні широко висвітлювати свої нароби і досвід для розповсюдження позитивного доступу, а реалізують окремі ініціативи.

Впроваджуючи безвідходні (Zero Waste) і кліматично дружні (Climate Friendly) рішення, заклад гостинності отримує економічні, екологічні і соціальні переваги. Зокрема:

- заощадження на транспортних витратах завдяки оптимізації логістики закупівель;
- економія за рахунок запобіганню марнуванню їжі;
- скорочення витрат на закупівлю одноразової тари та посуду, пакування, і зменшення обсягу відходів;
- заощадження через скорочення кількості та частоти вивозу відходів, особливо за наявності свого майданчика для відходів — оплата буде за фактичний вивіз за принципом PAYT (pay as you throw (з англ.) — плати за стільки, скільки викидаєш);
- зменшення кліматичного сліду закладу;
- підвищення привабливості закладу для свідомих українських і міжнародних туристів;
- покращення інвестиційної привабливості;
- можливість своїми знаннями, вміннями, досвідом, професійними навичками зробити Україну більш екологічною вже сьогодні.

Наукова складова проекту пов'язана із впровадженням мультидисциплінарного підходу до організації управління готельними підприємствами на принципах сталості.

Для успіху проекту потрібні: людські ресурси; спеціальне програмне забезпечення для створення мобільного додатку; спеціальне обладнання для

створення візуального контенту для наповнення мобільного додатку; реклама мобільного додатку.

Етапи розвитку і реалізації проекту.

1. Підготовка банку даних щодо сучасних практик та екологічних норм діяльності закладів готельного та туристичного бізнесу.

2. Розроблення мобільного додатку «ZERO WASTE AND CLIMATE FRIENDLY IN HORECA».

3. Проведення семінарів з проблем впровадження екологічних норм в діяльність закладів готельного та туристичного бізнесу з метою забезпечення їх сталості та підвищення привабливості закладу для свідомих українських і міжнародних туристів.

4. Популяризація додатку серед закладів готельного та туристичного бізнесу шляхом налагодження контакту в громадськими організаціями сфери гостинності та туризму.

5. Реклама додатку в соціальних мережах.

5. Монетизація проекту.

Висновки до розділу. Інтеграційний підхід є в основі забезпечення сталості туристичної дестинації. Стратегічне партнерство дозволить суб'єктам туристичної галузі, на основі розподілу прав, обов'язків, відповідальності, функцій та ресурсів між учасниками, створити комплексний туристичний продукт, при цьому сформуванню результативну комерційну систему із врахуванням інтересів кожного учасника партнерства. Метою стратегічного партнерства є забезпечення сталості туристичної дестинації через розвиток сільського туризму на основі диверсифікації туристичного продукту. Її досягнення потребує розроблення та реалізації концепції розвитку туристичної дестинації через розвиток сільського туризму на основі диверсифікації туристичного продукту, що передбачає залучення громади до участі у плануванні розвитку сільського туризму та здійснення туристичних проєктів, що сприяє сталому розвитку туристичної дестинації.

ВИСНОВКИ

Проаналізовано підходи щодо розуміння концепції стійкого розвитку. Визначено, що основні положення сучасної теорії стійкого розвитку за напрямками включають: ефективне використання ресурсів та відтворення потенціалу підприємства; розробку ресурсозберігаючих технологій; забезпечення рентабельності та економічного зростання без збитку для довкілля; зростання екологічної свідомості. Вивчено 17 цілей сталого розвитку ООН.

Досліджено туризм як одну з основних галузей, що впливає на загальний стан і тенденції світової економіки. Визначено, що за наявності потенційних вигід від туризму існує негативний вплив на природні ресурси та соціально-економічну сферу дестинацій. Сталий туризм – це сучасна концепція розвитку туризму, що ґрунтується на принципах сталого (стійкого) розвитку, який задовольняє всі наявні потреби людини і при цьому розвивається таким чином, щоб забезпечити аналогічні можливості для наступних поколінь і життєздатність довгострокових економічних процесів. Впровадження принципів сталого розвитку в туризмі дозволить досягти: еколого-збалансованого використання природних ресурсів; збереження та відновлення біорізноманіття; залучення інвестицій з метою ліквідації заданої шкоди довкіллю; підтримки економіки регіону без незворотнього впливу на екосистеми; соціальної спрямованості розвитку туризму і курортів; застосування концепції екологічного менеджменту та маркетингу. Сталий туризм допомагає розвитку громад, надаючи місцевим громадам альтернативне джерело засобів до існування, яке є більш стійким.

Зроблено висновок, що для ефективного функціонування туристичної галузі як структурної одиниці світового господарства, необхідно, щоб вона відповідала принципам сталості, таким як: охорона навколишнього середовища, збереження культури та традицій місцевих народів і народностей, повага до місцевих об'єднаних територіальних громад. Туристична галузь формує

екологічний, економічний та соціальний ефекти, адже вона сприяє підвищенню рівня інформованості про сталий розвиток туризму, створенню гідних робочих місць з урахуванням гендерної збалансованості та стимулюванню економічного розвитку за участю місцевих громад.

Концепція сталого розвитку в Європі побудована на екологізації туристичної індустрії, що знайшло відображення в Стратегії ЄС щодо сталого туризму. WTTC працює над низкою сталих ініціатив з провідними асоціаціями та організаціями, щоб гарантувати, що подорожі та туризм приносять користь людям/бізнесу, а також природі та навколишньому середовищу. Для відповідності поняттю сталого туризму, дестинації повинні застосовувати міждисциплінарний, цілісний (холістичний) та інтегрований підхід, який включає чотири головні цілі: продемонструвати стале управління дестинацією; максимізувати соціальні та економічні вигоди для приймаючої громади та мінімізувати негативний вплив; максимізувати вигоди громадам, відвідувачам та культурній спадщині при мінімальному впливі; максимізувати вигоди для навколишнього середовища та мінімізувати негативні наслідки.

Встановлено, що політика розвитку сільського туризму спирається на сталий розвиток сільських територій, сільських громад, окремих форм агропромислового комплексу, узгоджено з завданнями Цілей сталого розвитку. В українському суспільстві існують запити на знання щодо особливостей організації та розвитку сільського туризму, а тому запропоновано включення до навчальних планів підготовки здобувачів освіти із спеціальності 242 «Туризм і рекреація» навчальних дисциплін, які б розглядали актуальні питання розвитку сільського туризму: сучасні тренди у сфері сільської гостинності; правові засади надання послуг сільського зеленого туризму; стандарти якості у сфері сільського зеленого туризму; маркетинг, брендинг та промоція послуг сільського туризму; сучасні інформаційні технології у розвитку сільського зеленого туризму; створення і розвиток кластерів сільського туризму; створення успішної туристичної дестинації та її розвиток; диверсифікація сільського туризму; розвиток сільського туризму на принципах сталості.

На основі вивчення переваг стратегічного партнерства як форми взаємодії суб'єктів туристичної галузі, зроблено висновок, що стратегічне партнерство дозволить суб'єктам туристичної галузі, на основі розподілу прав, обов'язків, відповідальності, функцій та ресурсів між учасниками, створити комплексний туристичний продукт, сформувані результативну комерційну систему із врахуванням інтересів кожного учасника партнерства. Метою стратегічного партнерства визначено забезпечення сталості туристичної дестинації через розвиток сільського туризму на основі диверсифікації туристичного продукту. Її досягнення потребує розроблення та реалізації концепції розвитку туристичної дестинації через розвиток сільського туризму, що передбачає реалізацію системи заходів з підтримання сільської природи, сільської спадщини, сільського життя, сільської активності, що реалізуються учасниками стратегічного партнерства в туристичній галузі за активної участі приймаючої громади сільського туризму.

Критеріями розвитку сільського туризму на основі диверсифікації туристичного продукту з метою забезпечення сталості туристичної дестинації запропоновано встановити: розвиток екологічних ініціатив, екологічна освіта для туристів; розвиток підприємницьких навичок населення громади; забезпечення рекреаційної цінності території; зменшення нерівності та підвищення стійкості сільської громади; збільшення доходів сільської громади; створення додаткової вартості туристичного продукту та підвищення добробуту населення.

Розроблено бізнес-модель розвитку сільського туризму в с. Височинівка Зміївської міської громади. Вибір с. Височинівка як місця для розвитку сільського туризму пов'язано з туристичною привабливістю території. Вивчено туристичні об'єкти Зміївської громади, проведено SWOT-аналіз проекту організації сільського туризму в с. Височинівка.

Сильними сторонами проекту організації сільського туризму в с. Височинівка, що допоможуть забезпечити частку на ринку, запропоновано вважати: переважно чисте та безпечне довкілля; наявність природних ресурсів

(хвойний ліс, річка, луки); арні краєвиди, багаті флора та фауна; вигідне економіко-географічне розташування; наявність високоякісної транспортної інфраструктури; наявність сільських будинків, які можна використати для облаштування сільських садиб; туристичний потенціал Зміївської громади; наявність пам'яток релігійного значення та місця паломництва парафіян; гостинність населення; наявність осередку освіти; розвиток народних ремесел (лозоплетіння); розвиток виноградарства; обізнаність організаторів в питаннях впровадження екологічних практик в діяльність засобів розміщення; обізнаність організаторів в питаннях маркетингу та просування послуг сільського туризму; зацікавленість громади проектами розвитку села. Для опису бізнес-процесів сільської садиби в с. Височинівка побудована бізнес-модель Канвас.

Впровадження сільського туризму в с. Височинівка має збільшити туристичне споживання, але при цьому забезпечувати сталий розвиток території. Доведено, що обов'язковою вимогою для сільської садиби є впровадження екологічних практик в свою діяльність. Розроблено рекомендації щодо створення мобільного додатку, який би дозволив закладам розміщення (у т.ч. сільським садибам) ділитися найкращими реалізованими кейсами із впровадження екологічних ініціатив в їх діяльність; туристам обирати готель за показниками екологічності та найкращими практиками, а також замовляти послуги користуючись додатком.

Розробка спрямована на реалізацію принципів сталості в готельному та туристичному бізнесі та на системне задоволення вузькоспеціального попиту з боку туристів, які віддають перевагу екологічним практикам, що реалізуються закладами розміщення. Цей попит пов'язаний із зростаючим бажанням людей зберегти навколишнє середовище для нащадків, зменшити кількість викидів, брати участь в реалізації принципів сталого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Трегобчук В. Екологічнобезпечна економіка: альтернативи немає. *Вісник НАН України*. 1998. № 3-4. С. 15-21.
2. Стрільчук В.А. Теоретичні підходи до визначення концепту «Сталий розвиток» у праві: критичний аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 2. С. 28-31.
3. Лазоренко Т., Шолом І. Теоретичні засади концепції управління стійким розвитком підприємства. *Галицький економічний вісник*. 2020. № 6 (67). С.175-184.
4. Касич А., Яковенко Я. Узагальнення положень економічної науки щодо стійкого розвитку підприємства. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2019. №2(203). С. 37-46.
5. Трегобчук В. М. Концепція сталого розвитку для України. *Вісник НАН України*. 2002. № 2. С. 28–40.
6. Васильєва О. І., Васильєва Н. В. Концептуальні засади сталого розвитку територіальних громад. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. №18. С.74-78.
7. Andryeyeva N. M., Karpenko G. Y. Economic and ecological sustainable development vectors of the Lower Danube region of Ukraine. National Economic Reform: experience of Poland and prospects for Ukraine: collective monograph. Vol. 2. «Izdevnieciba «Baltija Publishing». Kielce, Poland, 2016. P. 213–230.
8. Моделі сталого розвитку : кол. моногр. / А. М. Алілуйко, К. М. Березька, Г. Р. Генсерук [та ін.] ; за ред. О. М. Мартинюк. Тернопіль : Підручники і посібники, 2022. 400 с.
9. Our World in Data team (2023) - "SDG Tracker: Measuring progress towards the Sustainable Development Goals". Published online at OurWorldInData.org. <https://ourworldindata.org/sdgs>
10. Осітнянко Д. О., Примак Т. Ю. Впровадження принципів сталого розвитку в туристичній індустрії. *Ефективна економіка*. 2020. № 67. URL:

http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2020/154.pdf

11. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України (№ 722/2019 від 30.09.2019 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.

12. UNWTO World Tourism Barometer, EXCERPT. 2017. Vol. 15. URL: <https://cutt.ly/r7Jgd3o>.

13. Sustainable Tourism for Development: Guidebook. Enhancing capacities for Sustainable Tourism for development in developing countries Madrid: World Tourism Organization. 2013. 228 p.

14. Подлепіна П. О. Вплив міжнародного туризму на сталий розвиток країн, що розвиваються: автореф. дисер. на здобуття наук. ступеня канд.екон.наук, спец.08.00.02 Світове господарство і міжнародні економічні відносини. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2020. 20 с.

15. Стратегія сталого розвитку (туристична галузь): навч.посіб / Ісаєнко В.М., Ніколаєв К.Д., Бабікова К.О., Білявський Г.О., Смирнов І.Г. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvxdupmk_2018_1\(2\)__10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvxdupmk_2018_1(2)__10).

16. Handbook of successful and innovative practices for a sustainable tourism inside Protected Areas. Central Europe Eco-Tourism: tools for nature protection. 2018. 142 p.

17. Стійке зростання. URL: <https://wtcc.org/initiatives/sustainable-growth>

18. Чайка Т. Ю. Спеціалізований туризм у контексті сталого розвитку. Класифікація видів спеціалізованого туризму. Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури : тези доп. 6-ї Міжнар. наук.-практ. конф., 25-26 травня 2023 р. / відп. за вип. О. Колещук ; Нац. ун-т "Львів. політехніка". Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2023. С. 81-82.

19. Якименко-Терещенко Н. В. Концепція стійкого розвитку у сфері гостинності // Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. молодих учених, 20–21 квітня 2023 р. У 2 ч. Ч. 2 / За ред. Н. Рябухи та ін. Харків : ХДАК, 2023. С. 249-251.

20. Sustainable development of natural and economic systems: theory, methodology, and practice: collective monograph / under the general edition of Lidiia Horoshkova, Iegen Khlobystov. Poland: Bilostok. 277 p.

21. Bremner C. Measuring Sustainability for Travel and Tourism in Europe. URL: <https://www.etoa.org/wp-content/uploads/2023/09/Euromonitor-Sustainability-Index-Presentation-Sept23.pdf>

22. Iberostar Hotels & Resorts. https://www.iberostar.com/ru/wave-of-change/?_gl=1*1jk65v6*_ga*MTcyMzM1NzY1NC4xNjk4NDMxMDc5*_ga_9WXL5REVB1*MTY5ODQzMTA3OC4xLjAuMTY5ODQzMTA5My40Ny4wLjA.&_ga=2.90226138.1131875862.1698431081-1723357654.1698431079.

23. EU strategy for sustainable tourism (P9_TA(2021)0109). URL: https://www.switch-asia.eu/site/assets/files/2946/ta-9-2021-0109_en.pdf.

24. World Travel & Tourism Council: Case Study: Sustainability In Leadership By Intrepid Travel: Certified B Corporation [Електронний ресурс]. 2021 URL: <https://cutt.ly/C7JjtvX>.

25. Reporting guidance for travel & tourism businesses [Електронний ресурс]. 2017. URL: <https://cutt.ly/Y7JkCMC>.

26. Sustainability reporting in travel & tourism [Електронний ресурс]. 2017. URL: <https://cutt.ly/G7Jk1JN>.

27. Royal Caribbean Group [Електронний ресурс]. 2022. URL: <https://www.royalcaribbeangroup.com/sustainability/>.

28. Scandic. Annual & sustainability report 2021 [Електронний ресурс]. URL: https://www.scandichotelsgroup.com/files/Reports/Annual_reports/Annual-and-sustainability-report-2021.pdf.

29. Sustainability development 2021. [Електронний ресурс]. URL: <https://centel.listedcompany.com/misc/SD/20220427-centel-sd-report-2021-en.pdf>.

30. Критерії призначення GSTC [Електронний ресурс]. URL: <https://www.gstcouncil.org/gstc-criteria/gstc-destination-criteria/>.

31. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text>.

32. Чорний О. Сталий розвиток українського туризму: що маємо створити для майбутнього? [Електронний ресурс]. 2023. URL: <https://cutt.ly/Y7LqqLe>.

33. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2030 року / Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Булавка О.Г. та ін.; за заг. ред. Ю.О. Лупенка. Київ: ННЦ ІАЕ, 2020. 60 с.

34. Тищук І. В. Сільський зелений туризм як фактор регіонального розвитку: методологічний аспект та практичний досвід: монографія; за науковою редакцією д.е.н., професора Матвійчук Л. Ю. Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2017. 260 с.

35. Реабілітаційні можливості сільського туризму та апітуризму // *Науково-популярний журнал «Туризм сільський зелений»*. 2021. Вип. 4 (61). С. 27-31.

36. Bieloborodova M. The role of rural tourism in the sustainable development of local hromadas. *Науковий журнал «Економіка і регіон»*. Полтава: ПНТУ, 2022. Т. (4(87)). – С. 86-94.

37. Спілка сільського зеленого туризму України. URL: <https://www.greentour.com.ua/projects>.

38. Проект «Диверсифікація сільського туризму через збалансованість та креативність: поширення європейського досвіду в Україні» (Програма: Erasmus+, напрям: Jean Monnet Module, шифр проекту: 620720-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-MODULE). URL: <https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=11303>.

39. Представників туристичної індустрії Харківщини об'єднав туристичний хакатон. URL: <https://www.tourcenter.kh.ua/uk/news/turystycheskoe-khomtst/predstavnykiv-turystychnoyi-industriyi-kharkivshchynu-obyednav>.

40. Корж Н. В., Басюк Д. І. Управління туристичними дестинаціями : підручник / Н. В. Корж, Д. І. Басюк. Вінниця: «ПП«ТД Едельвейс і К», 2017.

322 с.

41. Босовська М.В. Інтеграційні процеси в туризмі : монографія. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 832 с.

42. Босовська М. Методологія формування та розвитку стратегічного партнерства в туризмі. *Науковий вісник ЧДІЕУ*. 2014. Вип. 4(24). С. 115-122.

43. Коваль О. Туристичний бізнес у сільській місцевості. URL: <https://school.tourinform.org.ua/turystychnyj-biznes-u-silskij-mistsevosti/>.

44. Коловрат-Бутенко Ю. О. До історії Височинівки // Історія Зміївського края. Зміїв. URL: <https://colovrat.at.ua/publ/1-1-0-436>.

45. Краєзнавчі шляхи Слобожанщини: Збірник інформаційно-методичних матеріалів. Х. 2019. Вип. XII. С. 37–38.

46. Баштовий М.Г. Сільський зелений туризм. Навчальний посібник (Конспект лекцій. Частина 1). Для студентів 2 курсу факультету агротехнологій та природокористування, спеціальність 242 «Туризм», освітній ступінь «Бакалавр», денної форми навчання Суми: Сумський національний аграрний університет, 2022. 52 с.

47. Гапоненко Г. І., Парфіненко А. Ю., Шамара І. М. Сільський зелений туризм; навчальний посібник. Суми: ПФ «Видавництво Університетська книга'», 2021. 178 с.

48. Протокол вимог Програми добровільної категоризації у сфері сільського зеленого туризму «Українська гостинна садиба». URL: https://www.greentour.com.ua/posluga/protokol_vimog_programi_dobrovilnoj_kategorizatsij.

49. Толстіхін С. Як громадам почати заробляти на гостинності. *Туризм сільський зелений туризм*. 2021. Вип. 3 (60). С. 20-23.

50. Сільський зелений туризм – від роз'єднаних садіб до територіальних кластерів. ГО «Спілка сільського зеленого туризму України». URL: <https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/Rutynskyy-Silskyy-zelenyy-turyzm-2018-book.pdf>.

ПЕРЕЛІК СТАЛИХ ВИСЛОВІВ

Сталий розвиток
Сільський туризм
Сільська територія
Сільський зелений туризм
Сільська садиба
Туристична дестинація
Диверсифікація сільської економіки
Розвиток
Розвиток сільського туризму
Зовнішнє середовище
Внутрішнє середовище
Навколишнє середовище
Цілі сталого розвитку
Індикатори сталого розвитку
Концепція сталого розвитку
Природні і культурні цінності
Природні ресурси
Кластер
Біорізноманіття
Всесвітня туристична організація
Глобальна рада зі сталого розвитку туризму
Спілка сільського зеленого туризму України
Всесвітній фонд природи
Зацікавлені сторони
Туристична галузь
Туризм